

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Ельвіра ЛУЗІК
« ____ » _____ 2023 р

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків»

Виконавець: студентка групи ПП-426 Тесленко Анастасія Русланівна

Керівник: старший викладач Патруль Марія Вікторівна

Нормоконтролер: _____ Тамара МИХЕСВА

КИЇВ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ельвіра ЛУЗІК

« » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Тесленко Анастасії Русланівни

1. Тема кваліфікаційної роботи «Зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків» затверджена наказом ректора від «12» квітня 2023р. № 492/ст.

2. Термін виконання роботи: з 07.02.2023 р. до 25.06.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 71 сторінка, з них обсяг основного тексту 36 сторінок, список використаних джерел нараховує 35 позицій.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичний аналіз психологічних особливостей виникнення девіантної поведінки і її зв'язок з акцентуаціями характеру у підлітків; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків; Висновки до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці.

6. Календарний план-графік.

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	07.02.2023	24.01.2023
2.	Формулювання теми, мети, завдань дослідження. Написання вступу. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	22.02.2023	05.02.2023
3.	Написання першого розділу. Подання керівникові на перевірку	29.03.2023	31.03.2023
4.	Написання другого розділу. Подання керівникові на перевірку	28.04.2023	26.04.2023
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові на перевірку	12.05.2023	15.02.2023
6.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	29.05.- 01.06.2023	30.05.2023
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	02.06.2023	04.05.2023
8.	Подання остаточного варіанта роботи на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	05.06.2023	
9.	Подання кваліфікаційної роботи на рецензування	12.06.2023	
10	Захист роботи	19-22.06.2023	

7. Дата видачі завдання: «07» лютого 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Марія ПАТРУЛЬ

(підпис керівника)

(П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Анастасія ТЕСЛЕНКО

(підпис випускника)

(П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків»: 71 сторінка, 35 використаних джерел та літератури, 3 додатки.

Об'єкт дослідження – схильність до девіантної поведінки.

Предмет дослідження – зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків та надати практичні рекомендації щодо профілактики прояву девіантної поведінки підлітків.

У кваліфікаційній роботі розкрито поняття девіантної поведінки, її особливостей та видів, зокрема: адиктивна, суїцидальна, делінквентна поведінка, розглянуто акцентуації характеру та зв'язок девіантної поведінки з ними, розроблено та впроваджено психокорекційну програму зниження рівня девіантності підлітків.

Практичне значення роботи: отримані результати можна застосовувати з метою прогнозування девіантної поведінки у підлітків з демонстративною і збудливою акцентуаціями характеру.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ, МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ, МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ, КОРЕКЦІЙНА РОБОТА.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІКНИ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ.....	11
1.1 Психологічні дослідження девіантної поведінки в наукових джерелах.....	11
1.2 Особливості прояву акцентуацій характеру в підлітковому віці.....	16
1.3 Зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків.....	24
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ.....	29
2.1 Методологічне обґрунтування дослідження.....	29
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження зв'язку схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків.....	31
2.3 Практичні рекомендації щодо профілактики прояву девіантної поведінки підлітків вчителям та батькам	38
Висновки до другого розділу.....	39
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	43
ДОДАТКИ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми. Велике значення в нашому динамічному, мінливому світі, набуває проблема девіантної поведінки підлітків — одна з актуальних соціально-психологічних проблем. Такі зміни, як економічні, етнічні викликають у людей стрес. Не всі дорослі люди «безболісно» переносять подібне, що вже можна сказати про молодь, непристосовану до мінливої дійсності. Девіантна поведінка це недоліки з боку педагогічно-батьківської діяльності. На жаль, вони, поставлені в умови стресової реальності, не можуть чинити ефективний виховний вплив на підлітків, оскільки самі не володіють необхідними знаннями, навичками. Всі ці фактори призвели до того, що виробилися нові форми поведінки у молодих людей, не завжди соціально прийнятних для суспільства, в якому ми живемо. Якщо розкладання суспільства не зупинити, то виросте нація морально і фізично розбитих людей, які не здатні ні на що, в підсумку, їх життя зведеться до безглузлого існування. У них не буде стимулу до культурного розвитку, кар'єрного росту, вони будуть задовольнятися тим, що мають, без прагнення до кращого. Деградуючи, вони не зможуть дати хороше направлення економіці, як і розвитку держави.

Підлітковий вік є найскладнішим і найконфліктнішим серед всіх. Конфлікт розгорається, як правило, не тільки зовнішній, а й внутрішній. Усвідомлення себе як особистості, пріоритетів, як правило, проходить без належного розуміння батьків, які не усвідомлюють дорослішання дитини та не надають значення їх проблемам. Сучасне українське суспільство можна охарактеризувати як процес становлення нової держави, яка шукає унікальний шлях розвитку, враховуючи весь досвід минулих років. Таким чином, період становлення України як держави можна визначити як період пошуку проблем з якими стикаються і інші країни, проблем, які є спільними для суспільства, світу, і цивілізації в цілому. До таких проблем належать: вандалізм, тютюнопаління, токсикоманія, алкоголізм та наркоманія. Вирішення цих проблем є найактуальнішим завданням сьогодення. На лікування наркоманів, алкоголіків і токсикоманів можна витратити багато грошей, часу і сил, але проблема

полягає в тому, що причини цих проблем не виявляються, а отже, їх кількість в країні зростає.

Статистика проявів девіантної поведінки серед учнівської молоді за 2015 рік дає зрозуміти, що за останні 12 років кількість «дітей вулиці» зросла в 30 разів. Приблизно 18 000 дітей щороку втягуються у злочинність. Кількість хронічних захворювань за останні 15 років зросла в 1,5 рази, причому близько 60% школярів страждають від хронічних захворювань. Неочікувано, але Україна є одним з «лідерів» досить сумного списку: 11-річні діти посідають 8-ме місце у світі за рівнем вживання алкоголю, 13-річні - 16-те місце, 15-річні - 20-те місце [36]. Кожен п'ятий підліток вживає алкоголь раз на тиждень, а кожен десятий - два-три рази на тиждень. Україна посідає 6-те місце у світі за поширеністю куріння серед 11-річних, 8-ме - серед 13-річних і 3-тє - серед 15-річних. Україна лідирує в Європі за поширеністю наркоманії та ВІЛ/СНІДу і посідає третє місце у світі за кількістю 15-річних підлітків, які практикують статеві стосунки. Частка молодих людей, які вживають наркотики, становить 3,9% у школах, 1,2% у професійно-технічних навчальних закладах та 0,5% у вищих навчальних закладах [35]. Зростає агресивність серед дітей: третина 10-11-річних, половина 12-13-річних та 72% 14-15-річних дітей проявляють фізичну агресію. Зростає агресія серед дівчат: 12 років тому 5-7% дівчат були занадто агресивними, зараз - 15-17%. Прикметно, що ознаки агресії фіксуються як у підлітків «групи ризику», так і у дітей з благополучних сімей. 30 відсотків підлітків 14-24 років мають суїцидальні думки, а здійснюють суїцидальні дії цілих 6 відсотків хлопців і 10 відсотків дівчат [34].

Тема дослідження: зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків.

Об'єкт дослідження: схильність до девіантної поведінки.

Предмет дослідження: зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків.

Мета: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків та надати практичні рекомендації щодо профілактики прояву девіантної поведінки підлітків.

Завдання:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблематики схильності до девіантної поведінки підлітків.
2. Теоретично дослідити особливості прояву акцентуацій характеру в підлітковому віці.
3. Підібрати комплекс психодіагностичних методик та емпірично дослідити зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків
4. Розробити практичні рекомендації вчителям, батькам щодо профілактики прояву девіантної поведінки підлітків.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, конкретизація, класифікація, систематизація літератури;

Емпіричні: тестування; констатувальний експеримент;

Для проведення дослідження було використано наступні **методики** діагностики:

- 1) Методика-опитувальник оцінки соціально-психологічної адаптованості, К. Роджерс, Р. Даймонд.
- 2) Методика визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді».
- 3) Тест-опитувальник Г. Шмішека, К. Леонгарда для діагностики акцентуацій характеру.

Обробка експериментально отриманих даних здійснювалась за допомогою методів математичної статистики: критерій узгодженості Пірсона для пошуку зв'язку між змінними. Розрахунки було проведено за допомогою програми Excel.

Вибірка: школярі дев'ятого класу, в кількості 40 осіб (14-15 років), м.Світловодськ, ЗШ № 10.

Практичне значення: отримані результати можна застосовувати з метою прогнозування девіантної поведінки у студентів з демонстративною і збудливою акцентуаціями характеру.

Структурно робота складається із вступу, двох розділів (теоретичного та емпіричного), висновків, списку використаних джерел та додатків. 1 рисунок, 4 таблиці. Загальний обсяг роботи – 71 сторінка, з яких 36 - основна частина.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІКНИ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ

1.1 Психологічні дослідження девіантної поведінки в наукових джерелах

Хоча багато науковців досліджували тему девіантної поведінки, не існує єдиного узагальненого визначення цього терміна. Це пов'язано з тим, що на думку одних вчених, говорячи про девіантну поведінку, мова має йти про всі відхилення від схвалюваних суспільством соціальних норм, на думку других наголос варто ставити лише на різних видах соціальної патології, а треті вважають, що девіантною поведінкою є порушення правових норм. [5, с. 255].

Проте, незважаючи на певні розбіжності у визначеннях, головним критерієм девіацій вважають порушення норм, прийнятих у суспільстві. [1, с. 7].

Отже, девіантна поведінка - це тип соціальної поведінки, що суперечить таким нормам: моральним, правовим, соціальним та стереотипам, прийнятим у даному суспільстві. Основними її формами є правопорушення, в тому числі кримінальні злочини, алкоголізм, наркоманія, проституція та суїцид. Різноманітність соціальних норм у суспільстві призводить до різних видів девіації. Девіантну поведінку розрізняють за типом правопорушення (права, мораль, етикет), цільовою спрямованістю і мотивацією (користь, агресія, ретритизм) та цільовою групою (індивід, соціальна група, організація). В залежності від того, наскільки великою є шкода для інтересів окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому виділяють три види девіантної поведінки: деструктивна поведінка (нанесення шкоди тільки собі особисто, що не відповідає моральним та соціальним загальноприйнятим нормам), асоціальна поведінка (шкода як окремим особам, так і соціальним спільнотам) і протиправна поведінка (суперечить моральним і правовим нормам).

Варто додати, що засновником девіантології був Давид Еміль Дюркгейм. Саме він ввів поняття «аномії», що означає девіантну поведінку індивідів у рамках їхнього

існування в суспільстві, а також поняття нелегітимності та дезорганізації в процесі радикальних реформ. Давид Еміль Дюркгейм пояснював це явище як позитивно, так і негативно, використовуючи приклад збільшення кількості самогубств під час економічних потрясінь. Послідовник Дюркгейма, Роберт Кінг Мертон, у своїй структурно-функціоналістській теорії розробив чи не першу соціологічну класифікацію поведінкових реакцій людини.

Він запропонував п'ять способів пристосування людини до прийнятних умов у суспільстві, кожен з яких визначається бажаністю реакції індивіда на цілі спільноти та засоби їх досягнення (до речі, половина реакцій - це типи девіантної поведінки):

1. Підпорядкування (підпорядкування цілям, і способам здобуття цілей суспільства);
2. Інновація (підпорядкування цілям суспільства, але не засобам їх досягнення);
3. Ритуалізм (мета відкидається бо є недосяжною, наслідування традиціям залишається);
4. Ретритизм (ухід з суспільства, незгода з цілями і засобами досягнення цілей);
5. Заколот (намагання ввести новий соціальний порядок, змінюються не тільки цілі, а й засоби) [10, с 1-8].

Короленко та Донських класифікували девіантну поведінку як:

Нетипова поведінка (діяння, які не вписуються в рамки прийнятних соціальних стереотипів поведінки, вони відіграють позитивну роль у розвитку суспільства);

1. Деструктивна поведінка: зовнішньо-деструктивна поведінка (спрямована на порушення соціальних норм);
2. Аддиктивна (застосування речовин або «особливої діяльності» з метою втечі від реальності та досягнення певних емоцій);
3. Антисоціальна (порушення законів, прав і свобод інших людей);
4. Внутрішньо-деструктивна (спрямована на дезінтеграцію самої особистості: суїцидальна, конформістська, нарцистична, фанатична).

Серіл Берт ділить підлітків з девіантною поведінкою на три категорії, в основі яких лежать спадково-біологічні ознаки:

1. Дефективних;
2. Розумово відсталих;
3. Соціально запущених.

Хьюїтт і Дженкінс також поділяють девіантних підлітків на три категорії, різниця в тому, що в їх основі вони виділяють соціальні ознаки:

1. «Діти-невротики», поведінка таких дітей є наслідком дуже сильного емоційного розладу, також є варіанти перенапруги нервової системи;
2. «Асоціальні типи», підлітки правопорушники, в поведінці таких є відсутність провини і докорів сумління не тільки в момент вчинення протиправної дії, а й після неї;
3. «Псевдосоціальні» підлітки, які вчинили правопорушення під впливом середовища, навколишнього оточення, найбільш характерними для них є соціальні чинники.

А. Бандура поділяє осіб девіантної поведінки також на три категорії:

1. «Несоціалізовані», агресивні одинаки;
2. «Соціалізовані», об'єднані в групи, правопорушники;
3. «Ситуативні» правопорушники.

Психологічні та біологічні теорії девіантної поведінки включають аналіз фізіологічних, психологічних та біологічних мотивів. Суть цих теорій зосереджена на виявленні вроджених схильностей людини, які є основою для вчинення правопорушень [4, с. 54-60.]

Проблема адаптації та дезадаптації підлітків в соціальному середовищі включає труднощі усвідомлення та впровадження соціальних норм або небезпечні дії, які становлять загрозу для життя та здоров'я дітей. Це насамперед проблеми, пов'язані з неадекватною та девіантною поведінкою, дезадаптацією дітей і підлітків у соціальному середовищі [3, с 61-64].

Причини виникнення девіантної поведінки у підлітків:

1. Потреба в підтримці. Підлітки часто потрапляють під вплив поганих однолітків, коли вони систематично не відчувають підтримки з боку сім'ї, їх не вислуховують, коли вони цього потребують, ігнорують їхні потреби та існування. Щоб заручитися підтримкою нових «друзів», підлітки намагаються бути схожими на них і наслідувати їхню поведінку, яка може включати протизаконні та аморальні вчинки.
2. Схвалення. Підлітки, які не отримують достатнього визнання від дорослих за свою позитивну поведінку, шукатимуть схвалення принаймні деяких своїх дій, навіть якщо вони не зовсім правильні.
3. Позитивні емоційні переживання та уникнення осуду. Підлітки, які не отримують позитивних емоцій у сім'ї, шукають їх ззовні. За допомогою алкоголю та наркотиків підлітки можуть отримати позитивні емоції, нові відчуття та ейфорію. Поводячись, як усі в компанії, вони не викликають осуду.
4. Регулярне вираження гніву з боку дорослих і близьких. Незадоволення дорослих поведінкою підлітків, постійний осуд їхньої поведінки та не завжди адекватне прочитання моралі. Все це сприяє тому, що підлітки переймають моделі поведінки дорослих і стають надто агресивними по відношенню до інших.
5. Фізичне покарання. Молоді люди, які зазнали фізичного насильства, зазвичай психологічно травмовані і виростають надто жорстокими, бо вважають, що лише за допомогою сили вони можуть демонструвати домінування над іншими.
6. Завищені вимоги до діяльності та поведінки підлітків. Деякі батьки вимагають занадто багато від своїх дітей і намагаються зробити їх ідеальними, якими самі не стали. Вони не дають дітям вибору, вільного часу, не прислухаються до їхніх потреб і бажань. Таким чином, дитина не робить того, що хоче, і руйнує власне життя заради того, щоб жити «ідеальним життям батьків».
7. Надмірні обмеження та гіперопіка. Коли волю дитини обмежують, намагаються все контролювати і дбати про її безпеку, навіть коли реальної

небезпеки немає. Підлітки, які «виходять у світ», намагаються робити все, що раніше було заборонено, і їхня поведінка зазвичай є девіантною.

8. Нехтування інтересами підлітка з боку дорослих та оточуючих. Небажання дорослих зрозуміти, що підліток має власну позицію та інтереси, що призводить до його відходу в себе. Він вважає себе нікчемним і шукає розради в чомусь іншому (погана компанія, бійки, алкоголь).

9. Обмеженість міжособистісного спілкування та брак можливостей у відповідних середовищах, таких як дім та школа. Зміна школи або переїзд змінює звичне коло друзів і знайомих і не завжди набуває для підлітка комфортної та адаптованої форми. Якщо входження в колектив відбувається болісно, підліток може бути відторгнутий або знехтуваний. Сім'я зазвичай не підтримує або ігнорує ці проблеми.

10. Стан нервово-психічного здоров'я, нервово-психічні захворювання, психопатії, неврастенії, прикордонні стани, що підвищують збудливість нервової системи та зумовлюють неадекватну реакцію і ускладнюють соціальний контроль за діями [2, с. 29].

Варто розглянути види девіантної поведінки, яка є:

За рівнем усвідомлення:

1. Усвідомлена;
2. Не усвідомлена.

За кількістю осіб:

1. Індивідуальна;
2. Групова.

За характером прояву:

1. Первинна;
2. Вторинна.

За тривалістю:

1. Тимчасова;
2. Постійна;
3. Стійка;

4. Нестійка.

За рівнем організації:

1. Стихійна;
2. Спланована;
3. Структурована;
4. Неструктурована.

За спрямованістю:

1. Егоїстична;
2. Альтруїстична;
3. Експансивна;
4. Неекспансивна.

1.2 Особливості прояву акцентуацій характеру в підлітковому віці

Згідно з висновками відомого німецького психіатра К. Леонгарда, у 20-50% людей існують деякі виражені риси особистості, які можуть стати причиною конфліктів і нервових розладів за певних обставин. Акцентуація характеру визначається як перебільшений розвиток окремих властивостей характеру, що шкодить взаємодії з оточуючими людьми. Рівень вираженості акцентуації може варіюватися від легкого, помітного лише для близьких осіб, до виражених форм, які спричиняють підозри щодо психопатії. Психопати можуть навіть стати соціально небезпечними для оточуючих. Їхня особистість змінюється настільки болісно (при збереженні інтелекту), що стосунки з оточуючими руйнуються в момент. Однак, на відміну від психопатії, акцентуації характеру виявляються не постійно, ще й з роками можуть суттєво зменшитись, наблизитися до норми.

Особистісні акцентуації по-різному і в різній мірі проявляються у відповідь на прийняті в суспільстві моральні норми. Якщо реальна поведінка підлітка непримиренно розходиться з цими нормами і він виявляє імунітет до впливу дорослих, є всі підстави вважати, що він буде важко піддаватися вихованню. Однак не всі підлітки з акцентуаціями являються такими [17, с. 39-44].

Концепція К. Леонгарда заснована на ідейному розрізненні базових та додаткових рис особистості. Вона відображає думку про те, що існують основні характеристики, які складають ядро особистості і впливають на її розвиток, адаптацію та психічне здоров'я. За мірою зростання і вираженості базових рисів, вони визначають особистість у цілому, впливають на всі її аспекти і можуть навіть зруйнувати її структуру за певних обставин.

До основних типів акцентуацій, які були визначені, відносяться:

1. Гіпертимний тип акцентуації характеру підлітків. Значимою характеристикою людей з такою акцентуацією характеру є постійний гарний настрій, котрий інколи змінюється стрибками агресії. Цей тип може бути спровокований негативним впливом інших людей, що його оточують, зокрема спробами придушити бажання і волю підлітка та підкорити їх своїй волі. Такі підлітки є комунікабельними, товариськими, енергійними, як правило, прагнуть займати лідерські позиції, мають відмінні організаторські здібності та оптимістичний настрій. В умовах де багато одноманітної роботи, та буде практикуватися дисципліна підвищеної суворості є шанс формування конфліктних стосунків. Вони не зацікавлені в одноманітних уроках або рутинній діяльності. Зазвичай їм складно працювати в класі, не відхиляючись від нормальної поведінки, якщо їх загальна мотивація знаходиться на низькому рівні. Найкращий спосіб протидіяти гіперактивності під час навчального процесу - залучити їх до цікавих, різноманітних і доступних видів діяльності. Стабільному та правильному розвитку особистості надактивних молодих людей завдає шкоди відсутність нагляду (їхня вроджена жага до чогось нового і азарту може мати небажані наслідки) і суворий контроль, який буде викликати лише рішучі протеси. Гіпертими признають шанобливе ставлення вчителів, за що можуть виявляти активну допомогу в організації корисних заходів, наприклад.
2. Циклоїдний тип акцентуації характеру підлітків. Вкрай часто спостерігається в пізньому підлітковому та ранньому дорослому віці. Він характеризується періодичними коливаннями настрою. У періоди, коли настрій підвищується вони проявляють ознаки гіпертимів. Коли настрій пригнічений,

контакт різко знижується, підліток стає замкнутим і песимістичним. Невеликі та не дуже значимі проблеми, які з'явилися через падіння працездатності, сприймаються болісно. Якщо таким підліткам дорослий зробить зауваження, то їх реакцією буде: агресія, розпач, сум, роздратування. Вони особливо вразливі до радикальних змін у їхньому житті (зміна місця проживання або навчання, втрата друзів і близьких). Звинувачення інших, власні невдачі, проблеми можуть поглибити їх депресію, викликаючи гострі емоційні реакції і можливі спроби самогубства. Правильна позиція родичів і вчителів по відношенню до депресивних підлітків полягає в наданні турботи та уваги, але щоб це не було нав'язливо (категорично заборонені питання на кшталт «чому ти весь час такий сумний?»). У складний, для дитини, період варто максимально знизити вимоги до неї і забезпечити теплі стосунки з близькими людьми..

3. Лабільний тип акцентуації характеру підлітків. Для нього характерні перепади настрою, на які переважно впливають зовнішні обставини. Оскільки така риса в тій чи іншій мірі присутня у всіх підлітків, то показником лабільної акцентуації є різкі перепади настрою з тривіальних причин (недоброзичливий погляд незнайомої людини, випадкове образливе слово, навіть випадковий жарт або комплімент). Такі підлітки можуть бути або занадто оптимістичними, або занадто песимістичними щодо свого майбутнього та перспектив. Постійні перепади настрою варто пояснювати тим, що їхні переживання є досить глибокими. Настрій впливає на їхнє здоров'я, апетит, успішність і бажання бути на самоті або з кимось. Коли підлітки з лабільною акцентуацією мають поганий настрій, то можуть конфліктувати з однолітками і дорослими, короткі емоційні сплески, за якими слідує швидкі роздуми і пошук способів, що допоможуть помиритися. Такі діти деколи здаються нерозважливими, але це не завжди так, вони можуть і прагнуть розвивати глибокі та щирі стосунки з родиною та друзями і є дуже чутливими до доброти та підтримки. Часто буде більш ніж достатньо короткої та довірливо розмови, якщо є бажання підняти їх настрій, або підбадьорити. Якщо вчителі хочуть ефективніше впливати на такого типу

підлітків, їм слід уникати звинувачень і тому подібного, варто натомість проявляти більше ласки та співчуття.

4. Астено-невротичний тип акцентуації характеру підлітків. Підлітки з підвищеною фізичною та психічною втомлюваністю, дратівливістю і схильністю до іпохондрії (тривожний стан, що характеризується надмірним занепокоєнням про своє здоров'я), дуже втомлюються від розумових завдань. Коли їхній фізичний стан погіршується, вони стають легко збудливими, а їхня обізнаність у ситуації знижується. Підвищена дратівливість під час втоми провокує їх до емоційних спалахів. Але, коли відбувається зрив, то такі підлітки швидко втрачають сили. Приведемо грубий приклад: астено-невротик витирає дошку після заняття, але його неочікувано штовхає однокласник, акцетуйований підліток відреагує, вдаривши однокласника книгою, після чого буде відчувати провину і плакати за дверима. Вчителі повинні знати про схильність таких дітей до надмірного збудження і враховувати, що інші учні можуть використовувати це, провокуючи їх на подібні реакції, для того, щоб зірвати заняття. Тому таких підлітків не слід карати. Вони схильні до добового циклу енергії та втоми. Найкращий час для інтенсивної навчальної роботи - другий і третій урок, початок і середина тижня, перша половина чверті (третя чверть особливо важка). У спілкуванні з невротичними учнями викладачі повинні проявляти максимум терпіння і щирої емпатії, ретельно приховуючи більшість їхніх помилок і невдач, які виникають на тлі втоми, і вміло акцентуючи увагу на їхніх успіхах.

5. Сенситивний тип акцентуації характеру підлітків. Такі підлітки дуже вразливі, боязкі і мають комплекс неповноцінності. У школі бояться кількості людей (без різниці якого віку), шуму і бійок на перервах, але, коли вони звикають до класу в якому навчаються і навіть отримавши не дуже приємний досвід, не захочуть переходити в другий. В принципі, добре вчаться, але почуття сорому, наприклад, не дає їм повноцінно відповідати на заняттях, їх переслідує страх осуду зі сторони однокласників. Зазвичай не показують свої знання, аби однокласники не подумали, що ті є зразковими учнями. Сенситивні

підлітки мають нижчий за середній рівень контактності. Вони віддають перевагу близькому колу друзів, рідко сперечаються через свою пасивність і тримають скарги при собі. Для них характерні: альтруїзм, співчуття, задоволення від успіхів інших, почуття відповідальності та сумлінності. Вони з раннього віку прагнуть до високих морально-етичних стандартів для себе та інших. Їх почуття неповноцінності зумовлює таку реакцію як гіперкомпенсація і саме по цій причині такі підлітки шукають самоствердження там, де відчувають свою неповноцінність. Стараються бути веселими, товарицькими, розслабленими і показують енергійність. Такі підлітки є найбільш вразливими у стосунках з іншими. Коли вони є об'єктом глузування, підозрілими у негативній поведінці та на їх адрес йдуть необґрунтовані звинувачення – це нестерпно. Це спричинить до гострих емоційних реакцій і депресії, у яких є шанс перерости в конфлікт. Педагогам варто підтримувати та стимулювати таких дітей, коли вони відповідають. Також не підвищувати тон при неправильній відповіді, а направляти їхній хід думок до правильної.

б. Тривожно-педантичний тип акцентуації характеру підлітків. Вони, зазвичай, нерішучі, схильні до самоаналізу, меланхолійні, інтровертні і тривожні. Боязливі, схильні до докучливих міркувань та ідей. Тривожність і прискіплива нерішучість у думках і діях взаємопов'язані між собою. Необхідність робити самостійний вибір наводить до тривалих вагань. Нерішучість, в багатьох випадках, приводить до гіперкомпенсації у вигляді неочікуваної впевненості в собі, поспішних діях в різних ситуаціях, що вимагають уваги і концентрації. В наслідок цієї поведінки виникає невдача, яка посилює сумніви. У спілкуванні з такими підлітками вчителі та рідні мають дотримуватися оптимістичного стилю спілкування, не варто застосовувати методи, що містять покарання або залякування, треба заохочувати, і підтримувати активність та самостійність підлітків. Якщо виникають непорозуміння (дисципліна, навчання), їх слід негайно вирішувати конструктивним способом і з позитивною перспективою.

7. Інтровертований тип акцентуації характеру підлітків. Такі молоді люди характеризуються замкнутістю, відстороненістю від світу, що є навколо них, нездатністю або небажанням встановлювати контакт з іншими та низькою потребою у спілкуванні. Часто спостерігається поєднання суперечливих особистісних і поведінкових рис, таких як черствість і підвищена чутливість, впертість і негнучкість, настороженість і наївність, бездіяльність і цілеспрямованість, надмірна прихильність і антипатія, раціональні судження і ірраціональна поведінка, внутрішнє багатство і обмеженість зовнішнього вираження. Все це є показниками відсутності внутрішньої цілісності. Подібні підлітки різко реагують на неправильні і нешанобливі намагання оточуючих зрозуміти та дістатися до їх внутрішнього світу. Оскільки підлітки ізолюють себе від зовнішнього світу, то процес розвитку та набування соціальних навичок ускладнюється, в тому числі і корекція моральних та подібних установок, які не відповідають нормам. Інтроверсія посилюється, якщо в вихованні є надмірне домінування, опіка та суворі покарання. Підхід до таких підлітків не є складним, варто лише проявляти зацікавленість особистістю та її хобі.

8. Збудливий тип акцентуації характеру підлітків. Зазвичай перебувають у поганому настрої, похмурі, дратівливі, злі і навіть агресивні. Їх інтелектуальна сфера часто інертна (незграбна). Незважаючи на те, що їх мотивація до навчання доволі низька, вони часто мають претензії до своїх оцінок. Боротьба за оцінки проходить різними способами, які можуть бути кардинально різними; наприклад, використовують лестощі чи провокують конфлікти. У таких випадках вчителі повинні створювати можливості для отримання заслужено високих оцінок (застосовуючи принципи диференціації та індивідуалізації у навчанні), варто аргументувати оцінку, що вийшла, але яка не є бажаною. Не варто вступати в конфлікт зі збудливими молодими людьми, оскільки їхні емоції легко передаються. Однак слід постійно контролювати їхню поведінку в класі, на перервах та позакласних заходах і підтримувати доброзичливе спілкування. Доброзичлива, послідовна і м'яка взаємодія вчителя з цими

молодими людьми повинна поєднуватися із захистом однокласників від їхніх витівок. Це пов'язано з тим, що такі діти часто намагаються стати лідерами класу і чинять прямий тиск на однолітків. Одним із способів корекції їхньої акцентуації, є звернення до їхньої свідомості та самосвідомості, а також аналіз та оцінка їхньої поведінки в індивідуальних бесідах. Важливо, щоб такі учні навчилися брати активну участь у бесідах і говорити про свої почуття, переживання та проблеми. Вчителі повинні запобігати агресивним реакціям збудливої молоді заспокійливим тоном, ніжними дотиками і легким гумором. Не варто забувати, педагог не повинен принижувати гідність підлітка.

9. Демонстративний тип акцентуації характеру підлітків. Характерні риси: егоцентризм, сильне бажання уваги та жалість до себе. Молоді люди з цим типом особистості характеризуються егоцентризмом, дуже сильним бажанням уваги та сильним співчуттям до себе. Відношення до шкільних занять залежить лише від того, як цей процес допомагає задоволенню базовому запиту бути поміченими і виділятися серед студентів. Мають добре розвинений інтелект, але їхня успішність переважно середня, а ставлення до уроків вибіркоче. Вони отримують вищі оцінки з предметів, які викладають вчителі, з якими у них склалися добрі стосунки, і навпаки. Підлітки, що є демонстративними виправдовують свою неуспішність у школі впливом зовнішнього середовища. У таких випадках вчителі повинні спрямувати свої зусилля на те, щоб допомогти підліткам усвідомити, що найвірніший спосіб завоювати увагу і повагу інших - це брати участь у соціально цінній і корисній діяльності, і допомогти їм брати участь у такій діяльності. Це включає участь у класних і шкільних заходах, театральних і спортивних гуртках та змаганнях. Таким чином, кожен вид діяльності допоможе їм відчувати важливість своїх зусиль і навичок та привернути до себе увагу.

10. Нестійкий тип акцентуації характеру підлітків. Цей тип підлітків характеризується переважно патологічною слабкістю волі. Це виражається у навчанні, на роботі та при виконанні різних завдань і доручень. Їх соціальна поведінка більше залежить від впливу оточуючих, ніж від них самих. Зміна

умов життя особливо небезпечна для таких дітей, наслідком цього часто є відсутність контролю за їхньою поведінкою, а це дає змогу максимально проявитися їхнім лінощам. Дуже важливо контролювати їхню поведінку і діяльність, особливо шкільні заняття, щоб мати можливість коректувати їхній характер. Суворість має поєднуватися зі широкою зацікавленістю дорослого в успіхах дитини та позитивними емоційними контактами [13, с. 60-65].

Тому, в умовах негативного середовища, розвиток особистості підлітків характеризується непослідовністю, дезадаптацією та виникненням акцентуацій характеру. Акцентуації характеру та специфічні прояви поведінки, характерні для цих акцентуацій, є результатом взаємодії генетичних, психологічних і соціальних факторів, серед яких особливо важливі такі:

1. Умови виховання. Розвиток певної акцентуації характеру або негативних тенденцій у поведінці підлітків часто зумовлений відсутністю контролю або занадто сильним контролем з боку дорослих, жорстокими стосунками, завищеними вимогами та очікуваннями до дитини, страхом втратити дитину, браком любові та спілкування з підлітком [32, с. 375].

2. Перешкоди в діяльності. Деякі ознаки акцентуацій характеру підлітків можуть проявлятися, коли їм доводиться долати перешкоди в діяльності, спрямованій на задоволення особистісно важливих потреб. Авторитарний стиль спілкування в школі та домінування примусових методів у навчанні є неприйнятними, оскільки можуть спровокувати різні форми дезадаптивної поведінки молоді, такі як конфліктні ситуації, ігнорування або нехтування нормами соціальної взаємодії. Школа має забезпечити максимальний простір для вільної та природної самореалізації особистості учня. Однак ця свобода не повинна загрожувати безпеці чи психологічному благополуччю інших учнів або перешкоджати їм у здобутті освіти [8, с.211].

3. Когнітивна криза. У підлітковому віці стикаються з нею, оскільки розширення сфери діяльності та взаємодії з іншими значно перевищує психологічні можливості. Це може спричиняти появу внутрішніх і зовнішніх бар'єрів в діяльності та спілкуванні, що може призводити до психологічних

зривів. Одним із важливих способів запобігання появи акцентуації характеру у підлітків є надання їм психологічної освіти, яка включає в себе знання про особистість, пізнавальні процеси та навички спілкування.

4. Дисгармонійність Я-образу. Суперечливі та часом занадто неадекватні уявлення про себе, як особистість, невпевненість у собі, низька самооцінка, відчуття власної неповноцінності та нікчемності.

5. Несформованість спонукальної сфери. Повна або часткова відсутність постійних інтересів та цілей, відсутність соціально значущих потреб і норм, недостатнє задоволення наявних потреб і відсутність реальної самореалізації.

6. Спадкові ознаки. Цей фактор включає типи нервової системи, захворювання нервової системи, фізичні вади, генетичні порушення та хронічні захворювання.

Формування акцентуацій характеру у підлітків є результатом взаємодії різних факторів, які поєднують свої негативні впливи. Підлітковий вік є важливим етапом психічного та особистісного розвитку, із своєю унікальною соціальною ситуацією, видами діяльності, новоутвореннями та кризами. Існують значні зміни у розвитку інтелектуальної, мотиваційної, емоційно-вольової сфери та формуванні самосвідомості. При неблагоприятних соціально-психологічних умовах виникають труднощі в особистісному розвитку, включаючи формування акцентуацій характеру. Отримання знань про особливості розвитку підлітків дозволяє дорослим (батькам, педагогам) ефективно керувати психічним і особистісним розвитком своїх дітей, передбачати та долати труднощі та проблеми.

1.3 Зв'язок схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків

Негативні передумови та умови у розвитку підлітків можуть призвести до відхилень у розвитку їхньої особистості і, зокрема, до виникнення акцентуацій характеру, які є дуже поширеними в цьому віці. Акцентуація - це індивідуальна особливість особистості, яка при сильному вираженні і несприятливих умовах може

стати патологічною і зруйнувати інтегративну структуру особистості. Це виділення і особливий розвиток певних якостей або властивостей на противагу іншим факторам; граничні різновидності адекватного характеру, вони можуть бути сприятливими чинниками у розвитку невротичних реакцій, неврозів, патології характеру. Залежно від ступеня вираженості акцентуація особистості може бути прихованою або явною. Явній характерна наявність дещо незмінних характеристик деякого типу темпераменту. Приховану акцентуацію варто віднести до нормальних варіантів, так як у рядовій обстановці риси деякого типу характеру виражаються слабо, а іноді зовсім не проявляються. Акцентуовані риси іноді можуть з'явитися раптово під тиском сильної психологічної травми [7, с 537].

Існують три критерії, що вказують на патологію характеру:

1. Характер розцінюється як психопатія, якщо він порівняно сталий у часі.
2. Тотальність проявів характеру: при психопатіях одні й ті ж риси характеру виявляються всюди: на роботі, вдома, серед людей.
3. Соціальна дезадаптація, коли в людини завжди виникають життєві проблеми.

Коли характер акцентуований, ці три риси ніколи не присутні одночасно. Відсутність першої риси проявляється в тому, що акцентуований характер не залишається на все життя. Зазвичай він загострюється в підлітковому віці і пом'якшується зі зрілістю. Друга риса - тотальність, яка є дуже важливою: акцентуована риса характеру проявляється лише за особливих обставин. Нарешті, соціальна дезадаптація при акцентуації може мати місце або бути лише короткочасною. У динаміці розвитку акцентуацій характеру особистості можна виділити дві основні групи змін:

- 1 група – це перехідні транзисторні зміни характеру.
- 2 група – стійкі зміни характеру.

Транзисторні зміни характеру в підлітковому віці проявляються як різні види афективних реакцій. Види афективних реакцій можна виділити наступні:

- Інтрапунітивні реакції – емоційні спалахи, що виникають внаслідок аутоагресії, такі як самоушкодження, спроби суїциду та різні форми самокаліцтва.
- Екстрапунітивні реакції – розрядка емоцій через агресію по відношенню до інших, тобто накидання на кривдника або «зганяння гніву» на випадкових людях чи предметах, що опинилися під рукою.
- Імпунітивні реакції – проявляються у виплескуванні емоцій у бездумній втечі від ситуації, в якій вони виникають, але ця втеча не покращує ситуацію.
- Демонстративні реакції – емоції вивільняються шляхом «розігрування», наприклад, розігрування сцени насильства або зображення спроби самогубства.

Крім афективних реакцій при транзисторних акцентуаціях особливості поведінки можуть проявлятися у вигляді девіантності, втеч з дому, бродяжництва та раннього статевого життя [6, с. 9-16].

Друга група характеризується стійкими змінами характеру, що проявляються у переході «явної акцентуації» в приховану, у формуванні під впливом несприятливих умов середовища психопатичних характеристик характеру.

Існує деякий зв'язок між схильністю до девіантної поведінки та акцентуаціями характеру у підлітків, але вони не є прямими причинами один одного. Акцентуації характеру - це особливості психіки, які знаходяться на межі норми та патології. У підлітків ці акцентуації можуть проявлятися як підвищена тривожність, емоційна нестабільність, неадекватна реакція на стресові ситуації, агресивність та інші. Акцентуації можуть зробити підлітка більш схильним до девіантної поведінки, якщо він зазнає стресу або живе в невідповідному соціальному середовищі, де він не знаходить підтримки та розуміння. Також, підлітки з акцентуаціями характеру можуть мати проблеми зі сформуванням стійких міжособистісних стосунків, що може вплинути на їхню поведінку.

Отже, акцентуації характеру можуть стати фактором, який сприяє схильності до девіантної поведінки у підлітків, але вони не є єдиним або безпосереднім фактором, який визначає таку поведінку. Зв'язок між девіантною поведінкою та

акцентуаціями характеру у підлітків полягає в тому, що певні акцентуації характеру можуть стати підґрунтям для розвитку девіантної поведінки [22, с. 892].

Наприклад, у підлітків з акцентуацією характеру істероїдного типу може бути підвищена емоційність та схильність до перебільшення реакцій на подразники, що може привести до агресивної поведінки. З акцентуацією характеру сенситивного типу можуть бути більш схильні до відчуття безнадійності та депресії, що може привести до девіантної поведінки з використанням наркотиків або алкоголю. З акцентуацією характеру шизоїдного типу можуть бути відчуженими від своєї оточуючої дійсності, схильними до ізоляції та дистанціювання від інших людей. Це може стати причиною занурення у віртуальний світ, залучення до антиглобалістичних рухів, екстремізму та інших форм девіантної поведінки. У підлітків з акцентуаціями характеру циклоїдного та гіпертимного типів можуть бути характерні прояви ейфорії, підвищеної активності, імпульсивності, схильності до ризикованої поведінки, такої як швидкі перепади настрою, бездумні витрати грошей, небезпечні спортивні захоплення, швидка їзда на мотоциклі, автомобілі. Все це може привести до ризику розвитку девіантної поведінки, зокрема залучення до алкогольних вечірок, наркотиків, безглузвих дій та інших форм.

Висновки до першого розділу

Період підліткового віку зазвичай визначається як кризовий. Він включає вік з 12, в деяких випадках з 11 до 15-16 років і співпадає з терміном навчанням у 5-9 класах навчального закладу. Визначається початком трансформації і модифікації організму підлітка: пришвидшеним фізичним розвитком та звичайно ж статевим дозріванням. У даному віці міняються умови життя і діяльність дитини, саме це веде до перебудови психіки, нових форм взаємодії між ровесниками. У дитини цього віку міняється становище у колективі, суспільний статус, до нього з'являються набагато серйозніші прохання зі сторони батьків, вчителів. Підліток нарешті почуває себе більш дорослим, забуває про своє пряме відношення до дітей, але самого відчуття

повноцінної дорослості в нього немає, однак присутня колосальна вимога у визнанні його дорослості іншими людьми, його колом спілкування.

Розрив гармонії в діяльності організму і не відрегульована нова система його функціонування являється основою загальної неадекватності, дратівливості, вибуховості, неочікуваних перемін настрою у підлітка. Що ж того якими факторами можна пояснити девіантну поведінку в суспільстві? Вплив біологічних чинників? Спірно, але не тому що немає такого впливу, а тому що існуючі дослідження не дають достатньо доказів для чітко окресленої залежності між девіантною поведінкою і конституційно - біологічною обумовленістю людини. Разом з тим є підстави шукати зв'язок між девіантними проявами в поведінці особистості і її акцентуаціями характеру.

Можна стверджувати, що акцентуації характеру можуть впливати на розвиток девіантної поведінки у підлітків, особливо в поєднанні з іншими факторами, такими як соціальне середовище, сімейна ситуація, стиль виховання та інші. Кожному типу акцентуації характеру відповідають конкретні форми девіантної поведінки. Знаючи психологічні особливості цих типів і їх прояви у девіантній поведінці, а також розуміючи фактори, що її спричиняють, можна ефективно розробляти стратегії профілактики та корекції. Важливо підкреслити, що акцентуації характеру не є патологічними станами, а лише особливостями характеру, які можуть впливати на розвиток особистості, включаючи й позитивний вплив. Однак, при наявності акцентуацій характеру, підлітки можуть бути більш схильні до девіантної поведінки.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ

2.1 Методологічне обґрунтування дослідження

Емпіричне дослідження розгорталося в декілька етапів. На першому етапі було підбрано психодіагностичний інструментарій для дослідження, сформовано методичну базу дослідження (табл. 2.1.1)

Таблиця 2.1.1

Методична база дослідження

Досліджувані показники	Методики дослідження
Тип акцентуації особистості	Тест-опитувальник Г. Шмішека, К. Леонгарда для діагностики акцентуацій характеру
Рівень соціально-психологічної адаптації	Методика-опитувальник оцінки соціально-психологічної адаптованості, К. Роджерс, Р. Даймонд
Ознаки девіантної поведінки	Методика визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді»

На другому етапі проведено емпіричне вивчення зв'язку схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків.

В емпіричному дослідженні взяли участь 40 респондентів, це школярі дев'ятих класів ЗОШ № 10, міста Світловодська, віком 14-15 років. Вибірка формувалася за попередньої згоди респондентів.

На третьому етапі було проведено опрацювання одержаних даних з використанням кореляційного аналізу, визначено найбільш значущі зв'язки схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру у підлітків.

Наступним етапом було розробка практичних рекомендацій для профілактики прояву девіантної поведінки підлітків.

Для визначення схильності до девіантної поведінки у підлітків нами було використано *1. методика-опитувальник оцінки соціально-психологічної адаптованості К. Роджерс, Р. Даймонд.*

Методика призначена для вимірювання рівня соціально-психологічної адаптації у підлітків. Вона передбачає реалістичну оцінку себе: інтегральний показник адаптації, інтегральний показник самоприйняття, інтегральний показник прийняття інших, інтегральний показник емоційної комфортності, інтегральний показник інтернальності, інтегральний показник прагнення до домінування. Шкала складається зі 101 думки, з них 36 відповідають критеріям соціально-психологічної адаптованості і 37- дезадаптації особи. 28 висловів, що залишилися – нейтральні. Результат: інтегральні показники: 0-39-низький, 40-60-середній, 61-100-високий;

2. Методика визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді».

Призначена для вимірювання та оцінки ознак девіантної поведінки у підлітків, дозволяє отримати інформацію про поведінкові проблеми. Може допомогти виявити нахил підлітків до різних, негативних форм поведінки. Складається з 98 питань. Результат йде по різним шкалам: соціальна бажаність, подолання норм і правил, адиктивна поведінка, суїцидальна поведінка, агресія і насильство, вольовий контроль, делінквентна поведінка. Результат 10-49 – низький показник; 50-70 – середній; 71-90 – високий.

3. Тест-опитувальник Г. Шмішека, К. Леонгарда для діагностики акцентуацій характеру.

Тест – опитувальник Г. Шмішека, К. Леонгарда призначений для діагностики типу акцентуації особистості, опублікований Г. Шмішеком у 1970 р. і є модифікацією «Методики вивчення акцентуацій особи К. Леонгарда». Методика призначена для

діагностики акцентуацій характеру та темпераменту. Виділені Леонгардом 10 типів акцентуєваних особистостей поділені на дві групи: акцентуації характеру (демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий) та акцентуації темпераменту (гіпертимний, дистимний, тривожно-боязливий, циклотимний, екзальтований, емотивний).

Тест складається з 88 питань. Результати оцінюються так: 0-6 – низький показник; 7-18 – середній; 19-24 – високий.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження зв'язку схильності до девіантної поведінки з акцентуаціями характеру підлітків

У результаті проведеного дослідження були отримані дані по кожній з методик, а саме по показникам методики-опитувальника оцінки соціально-психологічної адаптованості К. Роджерс, Р. Даймонд респонденти показали наступні результати, які наведені у таблиці 2.2.1

Таблиця 2.2.1

Кількісні показники соціально-психологічної адаптованості підлітків за результатами опитувальника К.Роджерса, Р.Даймона

Шкали	Рівень вираженості	Кількість респондентів (%)
Адаптація	Високий рівень (61-100)	30
	Середній рівень (40-60)	27,5
	Низький (0-39)	42,5
Самоприйняття	Високий рівень (61-100)	20
	Середній рівень (40-60)	25
	Низький (0-39)	55
Прийняття інших	Високий рівень (61-100)	20
	Середній рівень (40-60)	35
	Низький (0-39)	45
Емоційна комфортність	Високий рівень (61-100)	12,5
	Середній рівень (40-60)	22,5
	Низький (0-39)	65

Інтернальність	Високий рівень (61-100)	37,5
	Середній рівень (40-60)	22,5
	Низький (0-39)	40
Прагнення до домінування	Високий рівень (61-100)	22,5
	Середній рівень (40-60)	32,5
	Низький (0-39)	45

Відповідно до отриманих результатів слід зауважити, що у більшій половині досліджуваних (42,5%) рівень соціально-психологічної адаптованості є низьким, це свідчить про те, що респонденти не можуть без тривалих зовнішніх та внутрішніх конфліктів продуктивно виконувати свою провідну діяльність, задовольняти свої основні соціогенні потреби, повною мірою йти назустріч тим рольовим очікуванням, які пред'являє до них еталонна група.

Далі нами були представлені результати за методикою визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді». Загальні кількісні показники отриманих результатів подано у таблиці 2.2.2

Таблиця 2.2.2

Кількісні показники визначення схильності до відхиляючої поведінки за результатами методики (YSR) «Самозвіт молоді»

Шкали	Рівень вираженості	Кількість респондентів (%)
Соціальна бажаність	Високий рівень (71-90)	12,5
	Середній рівень (50-70)	50
	Низький (10-49)	37,5
Подолання норм і правил	Високий рівень (71-90)	32,5
	Середній рівень (50-70)	27,5
	Низький (10-49)	40

Адиктивна поведінка	Високий рівень (71-90)	30
	Середній рівень (50-70)	27,5
	Низький (10-49)	42,5
Суїцидальна і саморуйнівна поведінка	Високий рівень (71-90)	20
	Середній рівень (50-70)	25
	Низький (10-49)	55
Агресія та насильство	Високий рівень (71-90)	32,5
	Середній рівень (50-70)	27,5
	Низький (10-49)	40
Вольовий контроль	Високий рівень (71-90)	27,5
	Середній рівень (50-70)	37,5
	Низький (10-49)	35
Делінквентна поведінка	Високий рівень (71-90)	32,5
	Середній рівень (50-70)	40
	Низький (10-49)	27,5

Відповідно до отриманих результатів слід зауважити, що у багатьох досліджуваних підлітків виявлена схильність до відхиляючої поведінки: $\pm 30\%$ респондентів мають високі показники по таким шкалам як: делінквентна, адиктивна поведінка та подолання норм і правил. Це свідчить про те, що вони можуть демонструвати небажану поведінку, яка виходить за межі соціально прийнятих норм та правил. Вона може включати: крадіжки, заподіяння шкоди чужій власності, зловживання речовин і виконання небезпечних дій під їх впливом, прояви фізичної агресії, низьку мотивацію до навчання, вступ в делінквентні групи або банди, де займаються злочинними діями, вербальні загрози, булінг та інші форми насильства. Виявлення таких ознак відхиляючої поведінки вимагає уваги та реагування з боку фахівців та осіб, відповідальних за добробут та підтримку підлітків. Для подальшого розвитку та благополуччя цих молодих людей, важливо розуміти фактори, що сприяють такій поведінці, а також розробляти ефективні стратегії підтримки, втручання та реабілітації.

Перейдемо до інтерпретації результатів дослідження за тестом-опитувальником Г. Шмішека, К. Леонгарда. Загальні кількісні показники отриманих результатів подано у рисунку 2.2.1

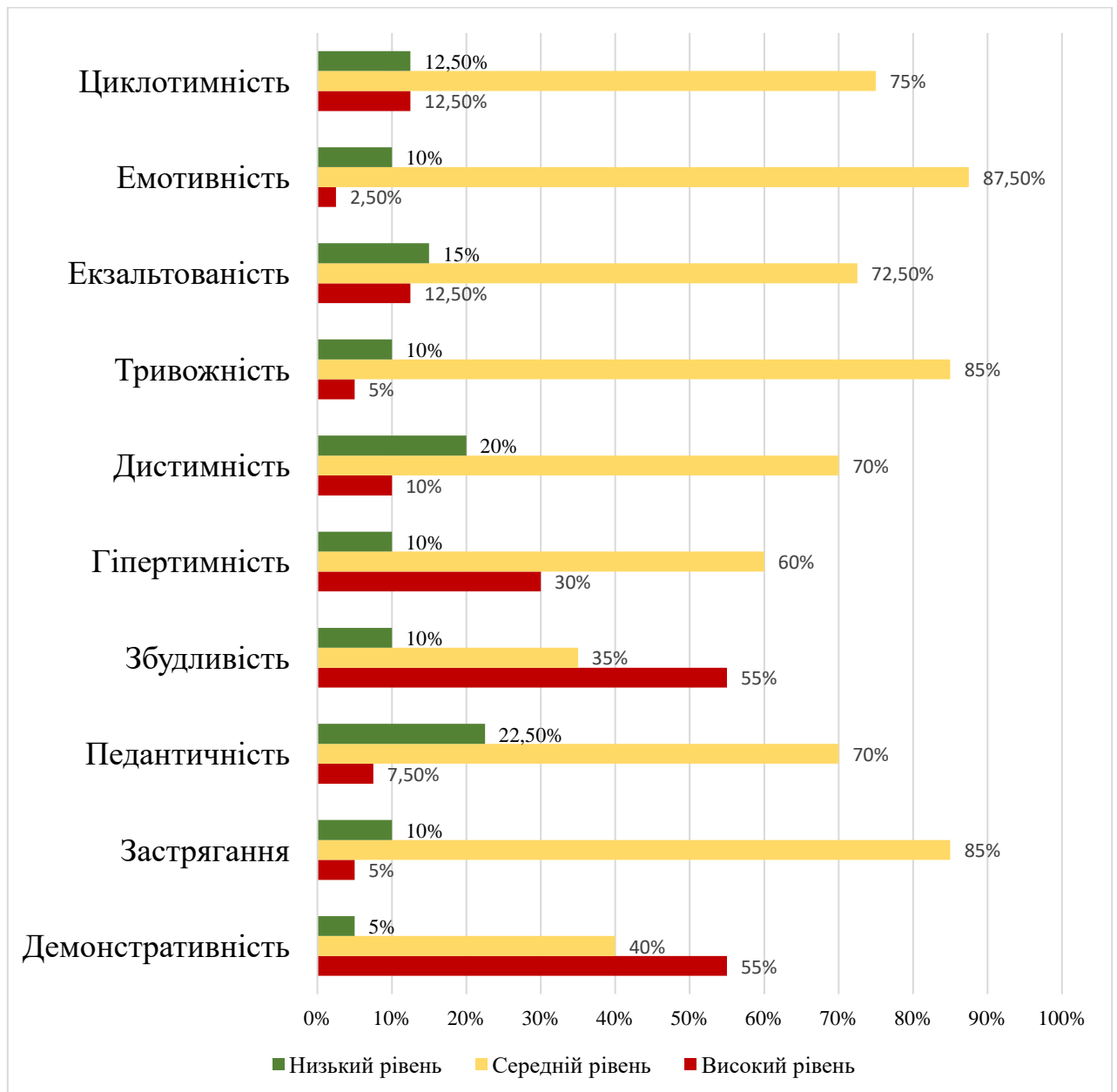

Рис. 2.2.1. кількісні показники акцентуованості підлітків за тестом-опитувальником Г. Шмішека, К. Леонгарда

Відповідно до отриманих результатів, можна стверджувати, що серед респондентів 55% виділяються високим рівнем таких акцентуацій як збудливість і демонстративність, а також 30% проявляють високий рівень гіпертимності. Ці результати свідчать про те, що у значної частини людей є яскраво виражені риси у

їхній поведінці та характері. Підлітки з збудливою акцентуацією можуть швидко реагувати на стресові ситуації або невдачі, і їх емоційна реакція може бути інтенсивною та тривалою. Вони можуть бути більш схильними до занепокоєння, роздратування, імпульсивності та вибухів гніву. Можуть проявляти нестерпність і нервозність. У поведінці це може виявлятися через високий рівень збудження, нервовості, нетерплячості і вираженні негативних емоцій. Підлітки з демонстративною акцентуацією характеризуються потребою привертати увагу до себе і виражати свої емоції ідеями, жестами, мімікою або зовнішнім виглядом. Вони можуть бути театральними, експресивними та драматичними. Виявляють потребу бути в центрі уваги і отримувати визнання від інших. Вони можуть бути чутливими до оцінки і думки оточуючих. У поведінці це може проявлятися через надмірне прикрашання своїх досягнень, прагнення бути у центрі уваги, розмови в гучному тоні або використання живого жестового мовлення. Підлітки з гіпертимною акцентуацією мають надзвичайно енергійний, активний і жвавий стиль життя. Вони можуть бути рухливими, прагнути до нових вражень і знайомств, швидко переключатися з однієї справи на іншу. Можуть бути надзвичайно балакучими та повними ентузіазму, мати високий рівень активності, потребу у русі і зайнятості. У поведінці це може проявлятися через високий рівень рухливості, швидку мову, широку жестикуляцію, активну участь у подіях.

Важливо пам'ятати, що акцентуації особистості не є патологічними станами, але можуть впливати на спосіб взаємодії та адаптації до навколишнього середовища. Люди з акцентуаціями можуть розвивати свої позитивні риси і вчитися керувати своїми емоціями та поведінкою для досягнення більш збалансованого ставлення до себе та інших.

Для подальшого кількісного та якісного аналізу отриманих результатів ми використовували програму Excel. Цей етап є досить важливим та необхідним для дослідження, оскільки за допомогою даної програми ми можемо отримати досить глибокі, чіткі та вагомі дані.

За результатами кореляційного аналізу по методиці визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді» і теста-

опитувальника для діагностики акцентуацій характеру Г. Шмішека, К. Леонгарда, маємо наступні результати (табл. 2.2.3):

Таблиця 2.2.3

Кореляційний аналіз за методикою визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді» і теста-опитувальника для діагностики акцентуацій характеру Г. Шмішека, К. Леонгарда

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично значуща.	Вибірка.
Подолання норм, правил і демонстративність.	0,715614	+	40
Подолання норм, правил і збудливість.	0,680668	+	40
Адиктивна поведінка і демонстративність.	0,751233	+	40
Адиктивна поведінка і збудливість.	0,661068	+	40
Суїцидальна поведінка і демонстративність.	0,613064	+	40
Суїцидальна поведінка і збудливість.	0,559669	+	40
Агресія, насильство і демонстративність.	0,660187	+	40
Агресія, насильство і збудливість.	0,593935	+	40
Вольовий контроль і демонстративність.	0,550687	+	40

Вольовий контроль і збудливість.	0,517285	+	40
Делінквентна поведінка і демонстративність.	0,755338	+	40
Делінквентна поведінка і застрягання.	0,76822	+	40
Делінквентна поведінка і збудливість.	0,6553	+	40
Делінквентна поведінка і гіпертимність.	0,504706	+	40

Значущі кореляції було виявлено, підтверджуючи гіпотезу про те, що девіантна поведінка дійсно має зв'язок з акцентуаціями характеру, такими як демонстративна та збудлива, що можна спостерігати в таблиці вище. Це відкриття свідчить про те, що особи з цими акцентуаціями можуть бути більш схильні до девіантної поведінки, яка виходить за межі прийнятих норм та стандартів. Ці зв'язки можуть мати важливі наслідки для розуміння та управління девіантною поведінкою. Ідентифікуючи людей з цими акцентуаціями, можна приділити більше уваги їхнім особистим потребам та знайти шляхи запобігання девіантному поведінню або надати відповідну підтримку та інтервенцію, щоб уникнути негативних наслідків. Дослідження такого типу є важливим кроком у розвитку нашого розуміння акцентуацій особистості та їх зв'язку з певними поведінковими аспектами. Дані з таблиці підтверджують потребу в подальших дослідженнях, щоб більш детально розкрити механізми та причинно-наслідкові зв'язки між акцентуаціями характеру та девіантною поведінкою. Усвідомлення цих зв'язків дозволяє нам розробити ефективніші стратегії в попередженні та управлінні девіантною поведінкою, сприяючи формуванню здорової та адаптивної особистості у людей з ризикованими акцентуаціями.

Таблиця з розрахунками кореляційного аналізу методики-опитувальника оцінки соціально-психологічної адаптованості, К. Роджерс, Р. Даймонд і теста-

опитувальника для діагностики акцентуацій характеру Г.Шмішека, К.Леонгарда присутня в додатках. Значимих кореляцій не виявлено, це свідчить про те, що соціально-психологічна дезадаптованість не має значимого зв'язку з акцентуаціями характеру.

2.3 Практичні рекомендації вчителям та батькам щодо профілактики прояву девіантної поведінки підлітків

Профілактика прояву девіантної поведінки підлітків вимагає комплексного підходу та співпраці між вчителями та батьками. Тож надаю кілька практичних рекомендацій для вчителів і батьків, які можуть сприяти профілактиці девіантної поведінки у підлітків:

1. Встановлюйте та підтримуйте позитивне середовище:
 - Створюйте безпечне і сприятливе навчальне та домашнє середовище, де підліток буде почувати себе комфортно та буде отримувати підтримку.
 - Підкреслюйте важливість поваги, толерантності та емоційного благополуччя.
2. Встановіть взаємозв'язок між школою та домом:
 - Забезпечуйте відкрите та регулярне спілкування між вчителями та батьками.
 - Організуйте батьківські збори, де можна обговорювати питання поведінки та розвитку підлітків.
3. Розвивайте соціальні навички та емоційну компетентність:
 - Включайте в навчальні плани і програми виховання модулі з розвитку соціальних навичок, співробітництва, емпатії та конфліктології.
 - Промовляйте про важливість управління емоціями та висловлення їх адекватними способами.
4. Виявляйте ранні ознаки девіантної поведінки:
 - Будьте уважними до змін у поведінці підлітка, які можуть вказувати на проблеми.

- Навчіться розпізнавати ознаки насильства, зловживання наркотиками або алкоголем, поведінку з підвищеною агресією та інші форми девіантного поведіння.

5. Встановіть чіткі правила та межі:

- Укладіть з підлітком правила поведінки, які мають бути реалістичними, адекватними та зрозумілими.
- Встановіть «належні наслідки» за порушення правил і надійні механізми заохочення за хороше поведіння.

6. Забезпечте доступ до підтримки та професійної допомоги:

- Ознайомтеся з ресурсами, які можуть бути корисними для профілактики та врегулювання девіантної поведінки, такими як шкільні психологи, консультанти, соціальні працівники.
- Навчіться розпізнавати ситуації, коли необхідна позашкільна підтримка та професійна допомога, і спрямовуйте підлітка на відповідні ресурси.

7. Покажіть особистий приклад та сприяйте позитивним ролям:

- Вчителі та батьки мають бути позитивними прикладами для підлітка, демонструючи взірцеву поведінку та цінності.
- Сприяйте залученню підлітка до позитивних соціальних груп та спільнот, які сприяють побудові конструктивних взаємин та розвитку позитивних інтересів.

Ці рекомендації допоможуть «збудувати» здорову та адаптивну особистість, допомагаючи уникати девіантної поведінки та приймати позитивні життєві цінності. Імплементация цих заходів у шкільному та домашньому середовищі є важливим кроком у формуванні моральних цінностей та забезпеченні здорового способу життя серед підлітків.

Висновки до другого розділу

Значущі кореляції, виявлені в цьому дослідженні, підтверджують гіпотезу про зв'язок між девіантною поведінкою і акцентуаціями характеру, зокрема демонстративною та збудливою. Ці результати свідчать про те, що особи з цими

акцентуаціями можуть бути більш схильні до порушення прийнятих норм і стандартів.

Важливо враховувати, що акцентуації характеру не є самостійними психічними розладами, але вони можуть створювати схильність до відхиляючої поведінки у відповідних ситуаціях. Розуміння зв'язку між акцентуаціями характеру та девіантною поведінкою є важливим кроком у розвитку стратегій попередження та управління негативними наслідками.

Результати свідчать про необхідність подальших досліджень для глибшого розуміння механізмів, що лежать в основі цих зв'язків. Дослідники можуть зосередитися на вивченні факторів, які сприяють появі девіантної поведінки у людей з акцентуаціями характеру, а також на розробці ефективних інтервенційних програм для попередження й управління такою поведінкою.

Розуміння цих зв'язків дозволить розробити індивідуалізовані підходи до допомоги особам з акцентуаціями характеру, що підвищить їхню здатність адаптування до суспільства та зможе знизити ризик появи девіантної поведінки. Такі стратегії можуть включати психологічну підтримку, тренінги навичок управління емоціями та соціальними взаємодіями, а також розвиток позитивних рис особистості.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізувавши наукову літературу стає зрозумілим, що велика кількість соціальних проблем в сучасному світі призвела до дестабілізації нашого життя. Виняткове значення отримали проблеми психологічної перебудови, переоцінка системи ідеалів і цінностей. Є очевидним, що потреби, цінності, норми поведінки дітей підліткового віку також змінилися. Все набуло змін, але така проблема, як девіантна поведінка підлітків залишилась такою ж актуальною. Наразі, все частіше, назріває потреба пошуку спеціальних, педагогічних прийомів впливу на таких підлітків для корекції подібної поведінки. Виховна робота має йти по принципу «зроби себе людиною самостійно» на основі загальних людських цінностей. Лише самостійна робота, яка має для підлітка особисте значення в спроможності змінити його систему потреб, переорієнтувавши її із споживання на створення. Якщо подивитися на психолого-педагогічні вчення, то стає зрозумілим – девіантна поведінка є результатом взаємодії умов мікросередовища та особистих властивостей людини.

2. Акцентуації характеру визначають певні типи особистості, де деякі риси стають особливо вираженими. У підлітковому віці, коли ідентичність формується і емоційна сфера зазнає змін, акцентуації характеру можуть виявлятися більш яскраво.

Наприклад, підлітки з гіпертимним типом акцентуації характеру, які характеризуються підвищеною активністю та збудливістю, можуть бути більш емоційно імпульсивними, швидко змінювати настрій і реагувати на подразники.

Астенічні акцентуації характеру, що характеризуються підвищеною чутливістю та тривожністю, можуть призвести до більшої схильності до стресу та переживань у підлітковому віці, а також до більшої сором'язливості та нерішучості у соціальних ситуаціях.

Інші типи акцентуацій характеру, такі як циклоїдна, шизоїдна, епілептоїдна тощо, можуть мати свої особливості прояву в підлітковому віці. Наприклад, циклоїдна акцентуація характеру може проявлятися через коливання настрою та емоційну нестабільність.

Враховуючи особливості підліткового віку і їх вплив на емоційну та соціальну сферу, акцентуації характеру можуть виявлятися більш яскраво, ніж у дорослих, а їх вплив на життя підлітків може бути помітнішим.

3. Проведене дослідження має велике значення для розуміння зв'язку між девіантною поведінкою та демонстративною і збудливою акцентуаціями характеру. Результати свідчать про те, що певна частка респондентів проявляє високий рівень схильності до девіантної поведінки, а також характеризується чітко вираженими демонстративною та збудливою акцентуаціями характеру. Ці два фактора мають сильний зв'язок між собою, який був доведений за допомогою математичної обробки та кореляційного аналізу.

Особливу увагу варто звернути на той факт, що більшість респондентів не проявляє високого рівня соціальної адаптації та має схильності до девіантної поведінки. Це підтверджується високим рівнем залежної та делінквентної поведінки, агресії і насильства. Такий результат може мати серйозні наслідки для соціальної доброти та безпеки цих осіб, а також для суспільства в цілому.

Існує підстава вважати, що девіантна поведінка може бути пов'язана з демонстративною і збудливою акцентуаціями характеру. Подальше дослідження в цій області може допомогти розкрити більш детальну картину та спрямувати зусилля на розробку ефективних стратегій впливу на ці особливості характеру, що сприяють девіантній поведінці, з метою попередження негативних наслідків і поліпшення якості життя індивіда та суспільства в цілому.

4. Практичні рекомендації щодо профілактики прояву девіантної поведінки підлітків були розроблені і подані вище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Духовні проблеми дітей України : монографія / за ред. Ж. В. Петрочко. Київ : Калита, 2005. 108 с.
2. Л. М. Вольнова Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 29 с.
3. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2015. Т. 125. С. 61–64.
4. Остапенко Г.С., Остапенко Р.І. Аналіз особливостей особистості підлітків з девіантною поведінкою // Перспективи науки і освіти. - 2013. - № 1. - С. 54-60.
5. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учб. літ., 2009. 255 с.
6. Шнейдер Л.Б. Девіантна поведінка дітей і підлітків. – М.: Академічний проект; Трікста, 2005. – 9-16 с.
7. Adler, P. A., and Adler, P. (2007). The demedicalization of self-injury - From psychopathology to sociological deviance. *J. Contemp. Ethnogr.* 36, 537–570.
8. Akers, R. L. (2017). *Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance.* Milton Park: Routledge. 210–218.
9. Albanna, B., and Heeks, R. (2019). Positive deviance, big data, and development: a systematic literature review. 78–85.
10. Alzunitan, M., Edmond, M., Alsuhaibani, M., Samuelson, R., Schweizer, M., and Marra, A. (2020). Positive deviance. 31, 1–8.
11. Apel, R., and Sweeten, G. (2010). The impact of incarceration on employment during the transition to adulthood. *Soc. Prob.* 57, 448–479.
12. Arshad, M., and Malik, M. A. R. (2020). Workplace deviance: a systematic literature review and future agenda. *Acad. Manag. Proc.* 1, 24–73.

13. Badiiev IV. The typology of character accentuations at teenagers. 5(1), 60-65 (2015).
14. Barmaki, R. (2016). On the origin of the concept of “Deviant Subculture” in criminology: W. I. Thomas and the Chicago School of Sociology. *Deviant Behav.* 37, 795–810.
15. Barmaki, R. (2021). Erving goffman's view of “Deviance”: “Self” and “Society” as the sources of deviancy and conformity. *Deviant Behav.* 42–50.
16. Bartosh T. P, Bartosh O. P, Mychko M. V. Character accentuations observed in alcohol susceptible adolescent of different ethnic origin. 1, 24-28 (2015).
17. Bartosh T. P, Bartosh O. P, Mychko M.V. The degree of disposition accentuations depending on the level of nervous-psychic adaptation in adolescents. *Pediatric and Adolescent Reproductive Health.* 2, 39-44 (2013).
18. Becker, H. S. (2008). *Outsiders.* New York, NY: Simon and Schuster. Adolescent alcohol-consumption. *Deviant Behav.* 15, 375–396.
19. Billings, S. B., and Hoekstra, M. (2019). *Schools, Neighborhoods, and the Long-Run Effect of Crime-Prone Peers* (No. w25730). Cambridge: National Bureau of Economic Research.
20. Boman, J. H., Agnich, L., Miller, B. L., Stogner, J. M., and Mowen, T. J. (2019). The “other side of the fence”: a learning- and control-based investigation of the relationship between deviance and friendship quality. *Deviant Behav.* 40, 1553–1573.
21. Costello, B. J., and Zozula, C. (2016). Peer influence: mechanisms and motivations. *Deviant Behav.* 39, 94–110.
22. Chun-te lee, Chiu-yueh hsiao, Yi-chyan chen, et al. Incidence and risk of alcohol use disorders by age, gender and poverty status: a population-based-10 year follow-up study. *Neuropsychiatry* 7 (6), 892-896 (2017).
23. Feinberg, S. L. (2011). Defining deviance: a comparative review of textbooks in the sociology of deviance. *Teach. Sociol.* 39, 382–387.

24. Gallupe, O., Boman, J. H., Nash, R., and Castro, E. D. (2020). Deviant peer preferences: a simplified approach to account for peer selection effects. *Deviant Behav.* 41, 1143–1156.
25. Haynie, D. L., and Osgood, D. W. (2005). Reconsidering peers and delinquency: how do peers matter? *Soc. Forces* 84, 1109–1130.
26. Hoeben, E. M., Osgood, D. W., Siennick, S. E., and Weerman, F. M. (2021). Hanging out with the wrong crowd? The role of unstructured socializing in adolescents' specialization in delinquency and substance use. *J. Quant. Criminol.* 37, 141–177.
27. Hosier S. G., Cox W. M. Personality and motivational correlates of alcohol consumption and alcohol-related problems among excessive drinking university students. *Addicted. Behavior* 36(1-2), 87-94 (2011).
28. Lee, B. H. (2018). Explaining cyber deviance among school-aged youth. *Child Indic. Res.* 11, 563–584.
29. McGloin, J. M., and Thomas, K. J. (2019). Peer influence and delinquency. *Ann. Rev. Criminol.* 2, 241–264.
30. Rada C, Ispas A. T. Alcohol consumption and accentuated.
31. T., Thorlindsson, Bjarnason, T., Sigfusdottir, I. D., and Welch, M. R. (2005). Familial and religious influences on adolescent alcohol use: a multi-level study of students and school communities. *Social Forces* 84, 375–390.
32. Welte, J. W., Barnes, G. M., Hoffman, J. H., Farrell, M. P., and Dintcheff, B. A. (2006). Effects of parental monitoring and peer deviance on substance use and delinquency. *J. Marr. Fam.* 68, 1084–1104.
33. Про статистику проявів девіантної поведінки серед учнівської молоді. URL: <http://surl.li/hpphd>
34. Monitoring the future. National results on adolescent drug use: overview of key findings, (2021). URL: <https://monitoringthefuture.org/data/21data.htm>
35. World health organization. Global information system on alcohol and health. (2023). URL: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/topic-details/GHO/youth-and-alcohol>

Методика дослідження рівня соціально-психологічної адаптації

Методика-опитувальник оцінки соціально-психологічної адаптованості, К. Роджерс, Р. Даймонд

Інструкція. Вам запропоновано перелік тверджень про поведінку людини, її думки, переживання. При читанні кожного вислову подумайте, наскільки він може бути віднесений до вас, і обведіть одну з цифр, надрукованих під висловом: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 – в залежності від того, якою мірою він характерний для вас. Якщо зміст вислову абсолютно до вас не відноситься, обведіть цифру 1. Якщо те, про що в ньому мовиться, не схоже на вас, обведіть цифру 2. Якщо вам здається, що ви не можете віднести вислів до себе, але сумніваєтеся в цьому, обведіть цифру 3. В тих випадках коли ви не можете вирішити, чи відноситься до вас те, про що мовиться у вислові, чи ні, обведіть цифру 4. Якщо ви вважаєте, що це схоже на вас, але ви не упевнені, обведіть цифру 5. Якщо те, про що мовиться у вислові схоже на вас, обведіть цифру 6. І нарешті, в тих випадках, коли, прочитавши вислів, ви можете сказати: «Це точно про мене. Дуже на мене схоже», – обведіть цифру 7.

Текст опитувальника

1. Я відчуваю внутрішню незручність, коли з ким-небудь розмовляю.
2. Мені не хочеться, щоб оточуючі здогадувалися, який я, що у мене на душі, і я, постаючи перед ними, ховаю своє обличчя під маскою.
3. Я у всьому люблю змагання, боротьбу.
4. Я висуваю до себе великі вимоги.
5. Я часто сам лаю себе за те, що роблю.
6. Я часто відчуваю себе приниженим.
7. Я сумніваюся в тому, що можу сподобатися кому-небудь.
8. Я завжди дотримуюсь свої обіцянки.
9. У мене теплі, добрі відносини з оточуючими.
10. Я стриманий, замкнутий, тримаюся від всіх трохи осторонь.
11. Я сам винуватий в своїх невдачах.
12. Я відповідальна людина. На мене можна покластися.
13. У мене почуття безнадійності. Все марно.
14. Я багато в чому дотримуюся поглядів, правил і переконань моїх однолітків.
15. Я приймаю велику частину тих правил і вимог, яким повинні слідувати люди.
16. У мене мало своїх власних переконань і правил.
17. Я люблю мріяти – іноді просто серед дня. Важко повертатися від мрії до дійсності.

18. У мене таке відчуття, ніби я злий на весь світ: на всіх нападаю, огризаюся, нікому не даю спуску. А то раптом «застрягну» на якій-небудь образі і в думках намагаюсь помститися кривднику... Важко стримувати себе в таких речах.

19. Я умію управляти собою і своїми вчинками – примушувати себе, дозволяти собі, забороняти. Самоконтроль для мене – не проблема.

20. У мене часто псується настрій: раптом знаходить смуток, нудьга.

21. Мене не дуже хвилює те, що стосується інших. Я зосереджений на собі, зайнятий самим собою.

22. Люди, як правило, подобаються мені.

23. Я легко, вільно, невимушено виражаю те, що відчуваю.

24. Якщо я виявляюся серед великої кількості людей, мені буває трішки самотньо.

25. Мені зараз дуже ніяково. Хочеться все кинути, абикуди сховатися.

26. Звичайно я легко знаходжу спільну мову з оточуючими.

27. Мої найважчі битви – з самим собою.

28. Я схильний бути насторожі з тими, хто чомусь поводить себе зі мною більш по-товариському, ніж я чекаю.

29. В душі я оптиміст і вірю в краще.

30. Я непіддатливий, упертий. Таких, як я, називають важкими людьми.

31. Я критичний до людей і завжди суджу їх, якщо, з моєї точки зору, вони цього заслуговують.

32. Я відчуваю себе не ведучим, а керованим: мені ще не завжди вдається мислити і діяти самостійно.

33. Більшість тих, хто знає мене, добре до мене ставиться, я подобаюся їм.

34. Іноді у мене бувають такі думки, якими я ні з ким не хотів би ділитися.

35. У мене красива фігура. Я привабливий (приваблива).

36. Я відчуваю безпорадність. Мені потрібно, щоб хто-небудь був поряд.

37. Звичайно я можу прийняти рішення і твердо дотримуватися його.

38. Мої рішення – не мої власні. Навіть тоді, коли мені здається, що я вирішую самостійно, вони все ж таки прийняті під впливом інших людей.

39. Я часто переживаю почуття вини – навіть тоді, коли неначе ні в чому не винуватий.

40. Я відчуваю антипатію, неприязнь до того, що оточує мене.

41. Я задоволений.

42. Я вибитий з колії: не можу зібратися, узяти себе в руки, зосередитися, організувати себе.

43. Я відчуваю млявість, апатію: все, що раніше хвилювало мене, стало раптом байдужим.

44. Я врівноважений, спокійний, у мене рівний настрій.

45. Розсердившись, я нерідко виходжу з себе.
46. Я часто почуваюся скривдженим.
47. Я імпульсивний: поривчастий, нетерплячий, дію за першим потягом.
48. Буває, що я розпускаю плітки.
49. Я не дуже довіряю своїм почуттям, вони іноді підводять мене. 1
50. Це досить важко – бути самим собою.
51. У мене на першому плані розум, а не почуття. Перш ніж що-небудь зробити, я обдумую свої вчинки.
52. Мені здається, я бачу те, що відбувається зі мною не зовсім так, як воно є насправді. Замість того, щоб розсудливо поглянути фактам в обличчя, тлумачу їх на свій лад... Словом, не відрізняюся реалістичністю.
53. Я терпимий в своєму ставленні до людей і приймаю кожного таким, який він є.
54. Я прагну не думати про свої проблеми.
55. Я вважаю себе цікавою людиною – помітним, привабливим як особа.
56. Я сором'язливий, легко ніяковію.
57. Мені обов'язково потрібні якісь нагадування, підштовхування зі сторони, щоб довести справу до кінця.
58. Я відчуваю внутрішню перевагу над іншими.
59. Я ніхто. Немає нічого, в чому б я виразив себе, проявив свою індивідуальність, своє «Я».
60. Я боюся того, що подумують про мене інші.
61. Я честолюбний. Я не байдужий до успіхів, похвали. В тому, що я вважаю істотним, мені важливо бути в числі кращих.
62. Я зневажаю себе зараз.
63. Я діяльний, енергійний, ініціативний.
64. Мені не вистачає духу зустрітися віч-на-віч з труднощами або ситуацією, яка загрожує ускладненнями, неприємними переживаннями.
65. Я просто не поважаю себе.
66. Я за вдачею ватажок і умію впливати на інших.
67. В цілому я добре ставлюсь до себе.
68. Я настирний, наполегливий, упевнений в собі.
69. Я не люблю, коли у мене з кимось псуються відносини, особливо, якщо розбіжності загрожують стати остаточними.
70. Я довго не можу прийняти рішення, як діяти, а потім сумніваюся в його правильності.
71. Я в якійсь розгубленості, у мене все переплуталося.
72. Я задоволений собою.

73. Я невдаха. Мені не щастить.
74. Я приємна, симпатична людина, що викликає прихильність до себе.
75. Я подобаюся дівчаткам (хлопчикам) як людина, як особа.
76. Я стійко ненавиджу дівчат. Зневажаю всяке спілкування з дівчатками. (Я не люблю хлопчиськ. Зневажаю всяке спілкування з ними).
77. Коли я повинен щось здійснити, мене охоплює страх перед провалом: а раптом я не справлюся, раптом у мене не вийде?
78. У мене легко, спокійно на душі. Немає нічого, що сильно турбувало б мене.
79. Я умію наполегливо працювати.
80. Я відчуваю, що міняюся, расту, дорослішаю. Мої відчуття і ставлення до оточуючого стають більш зрілими.
81. Трапляється, що я говорю про речі, в яких зовсім не розбираюся.
82. Я завжди говорю тільки правду.
83. Я стривожений, стурбований, напружений.
84. Щоб примусити мене що-небудь зробити, треба як слід наполягти і я погоджуся, поступлюся.
85. Я відчуваю невпевненість в собі.
86. Я часто вимушений захищати себе, будувати доводи, які мене виправдовують і роблять мої вчинки обґрунтованими.
87. Я поступливий, піддатливий, м'який у відносинах з іншими.
88. Я розумний.
89. Часом я люблю похвалитися.
90. Я безнадійний. Приймаю рішення і тут же їх порушую. Зневажаю своє безсилля, а з собою поробити нічого не можу. У мене немає волі і немає сил її виробляти.
91. Я прагну покладатися на власні сили, не розраховую ні на чию допомогу.
92. Я ніколи не спізнююся.
93. У мене відчуття скутості, внутрішньої несвободи.
94. Я відрізняюся від інших.
95. Я не дуже надійний, на мене не можна опертися.
96. Мені все ясно в собі. Я себе добре розумію.
97. Я товариська, відкрита людина, легко сходжуся з людьми.
98. Мої сили і здібності цілком відповідають тим задачам, які ставить переді мною життя. Я зі всім можу справитися.
99. Я нічого невартий. Мене навіть не сприймають всерйоз. До мене в кращому випадку поблажливі, просто терплять мене.

100. Мене турбує, що дівчатка (хлопчики) дуже займають мої думки.

101. Всі свої звички я вважаю добрими.

Обробка та інтерпретація результатів. Показниками адаптованості (i+) служать вислови 4, 5, 11, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 63, 67, 68, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98;

Показниками дезадаптованості (i-) – вислови 2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 52, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 65, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100.

Коефіцієнт соціально-психологічної адаптованості обчислюється за сумою позитивних (i+) висловів, розсортованих школярами на 5, 6, 7-у позиції шкали, і негативних (i-), що потрапили у позиції 1, 2, 3-а:

$$K = N_{(5, 6, 7)}^{i+} + N_{(1, 2, 3)}^{i-}$$

Методика виявлення ознак і рівня девіантної поведінки

Методика визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді».

Інструкція. Перед вами є ряд тверджень. Вони стосуються деяких сторін вашого життя, вашого характеру, звичок. Прочитайте перше твердження і вирішіть чи вірно дане твердження стосовно до вас. Якщо вірно, то виберіть «так», якщо невірно, то поставте «ні». Якщо вам важко відповісти, то постарайтеся вибрати варіант відповіді, який все-таки більше відповідає вашій думці.

Текст опитувальника

1. Я надаю перевагу одягу неяскравих, приглушених тонів.
2. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі в яких-небудь бойових діях.
4. Буває, що іноді я сварюся з батьками.
5. Той, хто в дитинстві не бився, виростає нікчемною і нічого не зможе досягти в житті.
6. Я б взявся за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.
7. Іноді я відчуваю таке сильне занепокоєння, що просто не можу всидіти на місці.
8. Іноді буває, що я трохи хвалюся.
9. Якби мені довелося стати військовим, то я хотів би бути льотчиком-винищувачем.
10. Я ціную в людях обережність і обачність.

11. Тільки слабкі і боягузливі люди виконують усі правила і закони.
12. Я волів би роботи, пов'язаної зі змінами та подорожами.
13. Я завжди кажу тільки правду.
14. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збуджуючі і впливаючі на психіку речовини - це цілком нормально.
15. Навіть якщо я злюся, то намагаюся не вдаватися до лайки.
16. Я думаю, що мені б сподобалося полювати на левів.
17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинен помститися.
18. Людина повинна мати право випивати стільки, скільки вона хоче.
19. Якщо мій приятель спізнюється до призначеного часу, то я зазвичай зберігаю спокій.
20. Мені звичайно ускладнює роботу вимога зробити її до певного терміну.
21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де дозволено.
22. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо відчуваєш сильний сексуальний (статевий) потяг.
23. Я іноді не слухаю батьків.
24. Якщо при по купці автомобіля мені доведеться обирати між швидкістю і безпекою, то я виберу безпеку.
25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися боксом.
26. Якби я міг вільно вибирати професію, то став би дегустатором вин.
27. Я часто відчуваю потребу в гострих відчуттях.
28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.
29. Моє ставлення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відміряй, один раз відріж».
30. Я завжди купую квитки в громадському транспорті.
31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі токсичні речовини.
32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це не вигідно.
33. Буває, що мені так і хочеться вилаятися.
34. Мають рацію люди, які в житті слідуєть прислів'ю: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».
35. Бувало, що я випадково потрапляв у бійку після вживання спиртних напоїв.
36. Мені рідко вдається змусити себе продовжувати роботу після низки образливих невдач.
37. Якби в наш час проводилися б бої гладіаторів, то б обов'язково брав в них участь.
38. Буває, що іноді я говорю неправду.
39. Терпіти біль назло всім буває навіть приємно.
40. Я краще погоджуся з людиною, ніж стану сперечатися.
41. Якби я народився в давні часи, то став би благородним розбійником.

42. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.
43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі висловлювали занепокоєння з приводу того, що я трохи випив.
44. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших в натовпі.
45. Якщо в кінофільмі немає жодної пристойної бійки - це погане кіно.
46. Коли люди прагнуть до нових незвичайних відчуттів і переживань – це нормально.
47. Іноді мені нудно на уроках.
48. Якщо мене хтось випадково зачепив в натовпі, то я обов'язково вимагатиму від нього вибачень.
49. Якщо людина дратує мене, то я готовий висловити йому все, що я про неї думаю.
50. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилитися від звичайних маршрутів.
51. Мені б сподобалася професія дресирувальника хижих звірів.
52. Якщо вже ти сів за кермо мотоцикла, то варто їхати тільки дуже швидко.
53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець пішов від переслідування.
54. Іноді я просто не можу втриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.
55. Я намагаюся уникати в розмові виразів, які можуть збентежити оточуючих.
56. Я часто засмучуюсь через дрібниці.
57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю і відповідаю різко.
58. Мені більше подобається читати про пригоди, ніж про любовні історії.
59. Щоб отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.
60. Мені подобається бути в компаніях, де в міру випивають і веселяться.
61. Мене дратує, коли дівчата\хлопці курять.
62. Мені подобається стан, який настає, коли в міру і в хорошій компанії вип'єш.
63. Бувало, що в мене виникало бажання випити, хоча я розумів, що зараз не час і не місце.
64. Сигарета у важку хвилину мене заспокоює.
65. Мені легко змусити інших людей боятися мене, і іноді заради забави я це роблю.
66. Я зміг би своєю рукою стратити злочинця, справедливо засудженого до вищої міри покарання.
67. Задоволення - це головне, до чого варто прагнути в житті.
68. Я хотів би взяти участь в автомобільних гонках.
69. Коли в мене поганий настрій, до мене краще не підходити.
70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.
71. Я можу згадати випадки, коли я був таким злим, що хапав першу-ліпшу під руку річ і ламав її.
72. Я завжди вимагаю, щоб оточуючі поважали мої права.

73. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.
74. Шкідливий вплив на людину алкоголю і тютюну сильно перебільшують.
75. Я рідко даю здачі, навіть якщо хтось вдарить мене.
76. Я не отримую задоволення від відчуття ризику.
77. Коли людина в запалі суперечки вдається до «сильних» виразів - це нормально.
78. Я часто не можу стримати свої почуття.
79. Бувало, що я запізнювався на уроки.
80. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.
81. Секс повинен займати в житті молоді одне з головних місць.
82. Часто я не можу втриматися від суперечки, якщо хтось не згоден зі мною.
83. Іноді траплялося, що я не виконував домашнє завдання.
84. Я часто здійснюю вчинки під впливом хвилинного настрою.
85. Мені здається, що я не здатний ударити людину.
86. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.
87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.
88. Наївні простаки самі заслуговують того, щоб їх обманювали.
89. Іноді я буваю так роздратований, що стукаю по столу кулаком.
90. Тільки несподівані обставини і почуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.
91. Я б спробував якісь пригнічуючі речовини, якби твердо знав, що це не зашкодить моєму здоров'ю і не спричинить покарання.
92. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.
93. Будь-який бруд мене лякає або викликає сильну відразу.
94. Коли я злюся, то мені хочеться когось вдарити.
95. Я вважаю, що люди повинні повністю відмовитися від вживання спиртних напоїв.
96. Я б міг на спір залізти на високу фабричну трубу.
97. Часом я не можу впоратися з бажанням заподіяти біль іншим людям.
98. Я міг би після невеликих попередніх пояснень управляти вертольотом.

Ключ до тесту

1. Шкала установки на соціально-бажані відповіді: 2 (ні), 4 (ні), 6 (ні), 13 (так), 21 (ні), 23 (ні), 30 (так), 32 (так), 33 (ні), 38 (ні), 47 (ні), 54 (ні), 79 (ні), 83 (ні), 87 (ні).
2. Шкала схильності до подолання норм і правил: 1 (ні), 10 (ні), 11 (так), 22 (так), 34 (так), 41 (так), 44 (так), 50 (так), 53 (так), 55 (ні), 59 (так), 61 (ні), 80 (так), 86 (ні), 88 (так), 91 (так), 93 (ні).
3. Шкала схильності до адиктивної поведінки: 14 (так), 18 (так), 22 (так), 26

(так), 27 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 43 (так), 46 (так), 59 (так), 60 (так), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 81 (так), 91 (так), 95 (ні).

4. Шкала схильності до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки: 3 (так), 6 (так), 9 (так), 12 (так), 16 (так), 24 (ні), 27 (так), 28 (так), 37 (так), 39 (так), 51 (так), 52 (так), 58 (так), 68 (так), 73 (так), 76 (ні), 90 (так), 91 (так), 92 (так), 96 (так), 98 (так).

5. Шкала схильності до агресії та насильства: 3 (так), 5 (так), 15 (ні), 16 (так), 17 (так), 17 (так), 25 (так), 37 (так), 40 (ні), 42 (так), 45 (так), 48 (так), 49 (так), 51 (так), 65 (так), 66 (так), 70 (так), 71 (так), 72 (так), 75 (ні), 77 (так), 82 (ні), 89 (так), 94 (так), 97 (так).

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій: 7 (так), 19 (так), 20 (так), 29 (ні), 36 (так), 49 (так), 56 (так), 57 (так), 69 (так), 70 (так), 71 (так), 78 (так), 84 (так), 89 (так), 94 (так).

7. Шкала схильності до деліквентної поведінки: 18 (так), 26 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 42 (так), 43 (так), 44 (так), 48 (так), 52 (так), 55 (ні), 61 (ні), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 86 (ні), 91 (так), 94 (так).

Інтерпретація

Кожній відповіді відповідно до ключа присвоюється 1 бал. Далі за кожною шкалою підраховується сумарний бал, який порівнюється з тестовими нормами. При відхиленні індивідуальних результатів досліджуваного від середнього сумарного балу за шкалою більше ніж на 1S, вимірювану психологічну характеристику можна вважати вираженою. Якщо індивідуальний сумарний бал досліджуваного менше від середнього на 1S, то вимірювана властивість оцінюється як мало виражена.

Тест-опитувальник для діагностики акцентуацій характеру

Тест-опитувальник Г. Шмішека, К. Леонгарда для діагностики акцентуацій характеру

Інструкція. Вам будуть запропоновані твердження щодо вашого характеру. Відповідайте, довго не роздумуючи, ви можете вибрати одну з двох відповідей: "так" чи "ні", інших варіантів відповідей немає.

Текст опитувальника

1. Чи є ваш настрій загалом веселим і безтурботним?
2. Чи сприйнятливі ви до образ?
3. Чи траплялося вам іноді швидко заплакати?
4. Чи завжди ви вважаєте себе правим у тій справі, яку робите, і ви не заспокоїтесь, доки не переконаєтесь у цьому?
5. Чи вважаєте ви себе сміливішим, ніж у дитячому віці?
6. Чи може ваш настрій змінюватися від глибокої радості до печалі?

7. Чи знаходитеся ви в компанії в центрі уваги?
8. Чи бувають у вас дні, коли ви без достатніх підстав перебуваєте в похмурому і дратівливому настрої та ні з ким не хочете розмовляти?
9. Чи серйозна ви людина?
10. Чи можете ви надихнутися?
11. Чи підприємливі ви?
12. Чи швидко ви забуваєте, якщо вас хтось образить?
13. Чи ви м'якосердна людина?
14. Чи намагаєтесь ви перевірити після того, як опустили листа до поштової скриньки, чи не залишилося воно висіти у прорізі?
15. Чи завжди ви намагаєтесь бути сумлінним у роботі?
16. Чи відчували ви в дитинстві страх перед грозою чи собаками?
17. Чи вважаєте ви інших людей недостатньо вимогливими один до одного?
18. Чи сильно залежить ваш настрій від життєвих подій та переживань?
19. Чи завжди ви прямудушні зі своїми знайомими?
20. Чи часто ваш настрій пригнічений?
21. Чи був у вас раніше істеричний напад або виснаження нервової системи?
22. Чи схильні ви до станів сильного внутрішнього занепокоєння чи пристрасного прагнення?
23. Чи важко вам довго просидіти на стільці?
24. Чи боретесь ви за свої інтереси, якщо хтось чинить з вами несправедливо?
25. Чи могли б ви вбити людину?
26. Чи сильно вам заважає факт того, що косо висить гардина або нерівно настелена скатертина, настільки, що вам хочеться негайно усунути ці недоліки?
27. Чи відчували ви в дитинстві страх, коли залишалися одні в квартирі?
28. Чи часто у вас без причини змінюється настрій?
29. Чи завжди ви старанно ставитеся до своєї діяльності?
30. Чи швидко ви можете розгніватись?
31. Чи можете ви бути веселим безшабашно?
32. Чи можете ви іноді повністю перейнятися почуттям радості?
33. Чи підходите ви для проведення розважальних заходів?
34. Чи висловлюєте ви зазвичай людям свою відверту думку з того чи іншого питання?
35. Чи боїтеся ви крові?
36. Чи охоче ви займаєтесь діяльністю, пов'язаною з великою відповідальністю?
37. Чи схильні ви заступитися за людину, з якою вчинили несправедливо?

38. Чи важко вам заходити до темного підвалу?
39. Чи виконуєте ви кропітку чорну роботу так само ретельно, як та улюблена вами справа?
40. Чи є ви товариською людиною?
41. Чи охоче ви декламували у школі вірші?
42. Чи тікали ви дитиною з дому?
43. Чи важко ви сприймаєте життя?
44. Чи були у вас конфлікти та неприємності, які так виснажували вам нерви, що ви не виходили працювати?
45. Чи можна сказати, що ви при невдачах не втрачаєте почуття гумору?
46. Чи зробите ви першим крок до примирення, якщо вас хтось образить?
47. Чи любите ви тварин?
48. Чи підете ви з роботи або з дому, якщо у вас там щось негаразд?
49. Чи мучать вас невизначені думки, що з вами чи з вашими родичами трапиться якимось нещастям?
50. Чи вважаєте ви, що настрої залежить від погоди?
51. Чи ускладнить вас виступити на сцені перед великою кількістю глядачів?
52. Чи можете ви вийти з себе і дати волю рукам, якщо вас хтось навмисне роздратує?
53. Чи багато ви спілкуєтесь?
54. Якщо ви будете чимось розчаровані, чи прийдете у відчай?
55. Чи подобається вам робота організаторського характеру?
56. Чи вперто ви прагнете своєї мети, навіть якщо на шляху зустрічається багато перешкод?
57. Чи може вас так захопити фільм, що сльози виступлять на очах?
58. Чи важко вам заснути, якщо ви цілий день розмірковували над своїм майбутнім або якоюсь проблемою?
59. Чи доводилося вам у шкільні роки користуватися підказками або списувати у товаришів домашнє завдання?
60. Чи важко вам піти вночі на цвинтар?
61. Чи слідкуєте ви з великою увагою, щоб кожна річ у домі лежала на своєму місці?
62. Чи доводилося вам лягти спати в хорошому настрої, а прокинутися в пригніченому і кілька годин залишатися у ньому?
63. Чи можете ви легко пристосуватися до нової ситуації?
64. Чи є у вас схильність до головного болю?
65. Чи часто ви смієтесь?

66. Чи можете ви бути привітним з людьми, не відкриваючи свого істинного ставлення до них?
67. Чи можна вас назвати жвавою людиною?
68. Чи сильно ви страждаєте через несправедливість?
69. Чи можна назвати вас пристрасним любителем природи?
70. Чи є у вас звичка перевіряти перед сном чи вимкнено газ і світло, чи закриті двері?
71. Чи полохливі ви?
72. Чи буває, що ви відчуваєте себе на сьомому небі, хоча об'єктивних причин для цього нема?
73. Чи охоче ви брали участь у юності у гуртках художньої самодіяльності, у театральному гуртку?
74. Чи тягне вас іноді дивитися в далечінь?
75. Дивитесь на майбутнє песимістично?
76. Чи може ваш настрій змінитися від найвищої радості до глибокої туги за короткий час?
77. Чи легко піднімається ваш настрій у дружній компанії?
78. Чи переносите ви злість тривалий час?
79. Чи сильно ви переживаєте, якщо горе трапилося в іншої людини?
80. Чи була у вас у школі звичка переписувати аркуш у зошиті, якщо ви поставили на нього ляпку?
81. Чи можна сказати, що ви більш недовірливі та обережні, ніж довірливі?
82. Чи часто ви бачите страшні сни?
83. Чи виникала у вас думка проти волі кинутися з вікна, що наближається потяг?
84. Чи стаєте ви радісним у веселому оточенні?
85. Чи легко ви можете відволіктися від обтяжливих питань і не думати про них?
86. Чи важко вам стримати себе, якщо ви розлютитесь?
87. Чи волієте ви мовчати (так), чи ви балакучі (ні)?
88. Чи могли б ви, якщо довелось б брати участь у театральній виставі, з повним проникненням і перетворенням увійти у роль і забути себе?

Ключ до тесту: За кожною шкалою підраховуються плюси (позитивні відповіді на ці запитання) і мінуси (негативні відповіді відповідні шкалою питання). Потім отримані бали (плюси та мінуси) за шкалою підсумовуються і результат множиться на коефіцієнт – при кожному типі акцентуації свій. В результаті обробки результатів тестування вийде 10 показників, що відповідають виразності тієї або іншої акцентуації особи за К. Леонгардом.

Акцентуації характеру

1. Демонстративність, істероїдність x2 (значення шкали, що вийшло, помножити на 2)

Скласти (+) : 7, 19, 22, 29, 41, 44, 63, 66, 73, 85, 88

Відняти (—) : 51

2. Застрягання, ригідність x2

+: 2, 15, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81

-: 12, 46, 59

3. Педантичність x2

+: 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70, 80, 83

-: 36

4. Неврівноваженість, збудливість x3

+: 8, 20, 30, 42, 52, 64, 74, 86

-: Ні

Акцентуації темпераменту

5. Гіпертимність x3

+: 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77

-: Ні

6. Дистимність x3

+: 9, 21, 43, 75, 87

-: 31, 53, 65

7. Тривожність, боязкість x3

+: 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82

-: 5

8. Циклотимність x3

+: 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84

-: Ні

9. Афективність, екзальтованість x6

+: 10, 32, 54, 76

-: Ні

10. Емотивність, лабільність x3

+: 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79

- : 25

**Результати дослідження за методикою-опитувальником оцінки соціально-психологічної
адаптованості, К. Роджерс, Р. Даймонд**

№ респондента	I	II	III	IV	V	VI
1	50	57	49	37	72	40
2	61	66	55	40	63	38
3	70	69	62	61	52	66
4	68	63	66	60	64	43
5	40	34	56	24	76	19
6	58	60	44	33	37	40
7	80	76	53	61	42	70
8	33	36	50	24	70	50
9	64	52	66	51	38	44
10	38	22	34	16	40	14
11	38	22	18	10	77	20
12	21	15	66	34	32	18
13	40	36	60	59	40	34
14	34	26	58	23	30	33
15	44	56	20	16	55	24
16	22	20	58	30	31	26
17	44	36	63	42	50	64
18	56	40	35	26	53	40
19	61	34	18	23	21	52
20	15	18	10	20	39	70
21	63	72	48	43	39	41
22	37	31	48	39	74	33
23	43	42	21	26	69	65
24	44	38	52	30	70	28
25	64	57	54	40	70	45
26	66	57	26	61	39	77
27	74	82	61	65	70	78
28	39	40	22	26	69	65
29	67	71	61	59	38	48
30	81	94	73	80	69	77
31	60	44	52	41	37	33
32	24	21	30	26	35	29
33	33	22	21	16	19	39
34	18	12	37	22	14	17
35	24	29	24	21	17	14
36	36	32	23	34	61	23

№ респондента	I	II	III	IV	V	VI
37	34	24	12	18	47	32
38	42	20	16	15	20	41
39	24	35	21	26	66	60
40	39	15	34	39	51	67

I – Адаптація; II – Самосприйняття; III – Прийняття інших; IV – Емоційна комфортність; V – Інтернальність; VI – Прагнення до домінування.

**Результати дослідження за методикою визначення схильності до відхиляючої поведінки
«Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді»**

№ респондента	I	II	III	IV	V	VI	VII
1	58	40	39	40	56	50	54
2	92	44	32	37	30	25	47
3	63	30	39	20	35	56	42
4	53	30	34	25	28	35	37
5	50	30	32	22	25	32	35
6	39	68	58	52	49	62	52
7	73	40	36	34	30	35	45
8	83	47	45	40	35	38	49
9	52	54	39	43	44	38	54
10	78	47	52	49	39	35	52
11	64	73	85	49	77	76	74
12	50	81	68	64	57	81	76
13	18	55	67	48	69	65	66
14	44	72	82	77	82	83	71
15	52	86	74	49	88	47	84
16	24	79	69	78	70	71	77
17	46	70	82	74	71	62	69
18	58	73	88	66	89	77	72
19	17	69	79	70	78	73	87
20	53	97	96	87	70	70	97
21	50	58	43	46	61	59	52
22	68	30	41	22	25	38	42
23	70	37	34	40	37	25	47
24	68	47	41	55	49	38	57
25	71	23	32	22	32	32	35
26	39	61	58	64	54	59	62
27	58	37	39	46	58	68	57

№ респондента	I	II	III	IV	V	VI	VII
28	50	44	49	43	44	32	59
29	49	44	45	45	32	50	47
30	45	40	34	25	30	49	40
31	46	76	55	84	94	61	59
32	51	66	70	46	78	71	66
33	44	80	74	83	74	69	82
34	38	55	67	66	70	74	70
35	60	84	82	50	87	76	79
36	61	64	76	71	79	60	72
37	33	71	80	68	73	71	82
38	58	73	69	73	64	59	70
39	49	67	64	54	63	67	69
40	30	88	97	49	96	87	77

I – Соціальна бажаність; II – Подолання норм і правил; III – Адиктивна поведінка; IV – Саморуїнлива і суїцидальна поведінка; V – Агресія і насильство; VI – Вольовий контроль; VII – Делінквентна поведінка.

Результати дослідження за тестом-опитувальником Г. Шмішека, К. Леонгарда для діагностики акцентуацій характеру

№ респондента	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	6	4	6	3	3	12	9	6	9	0
2	12	10	14	15	6	19	12	10	11	12
3	8	12	6	7	5	16	8	6	5	6
4	16	14	18	18	21	9	15	18	18	19
5	10	12	12	12	9	9	12	11	12	9
6	10	10	11	15	9	6	16	11	12	11
7	14	19	20	14	19	4	13	20	17	15
8	10	10	11	15	9	6	16	11	12	11
9	20	16	15	22	13	18	12	17	9	16
10	12	14	8	12	11	5	6	6	5	9
11	19	14	8	22	16	10	11	18	12	13
12	24	16	6	20	18	16	17	14	15	11
13	22	7	10	19	19	15	16	20	11	14
14	20	18	17	20	16	10	18	11	16	6
15	23	13	12	23	20	13	10	14	17	12
16	21	6	4	24	19	17	15	18	18	19
17	19	10	13	20	13	7	17	15	12	14

№ респондента	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
18	24	16	7	19	16	20	20	17	9	5
19	23	14	17	22	21	15	15	18	19	17
20	22	15	16	23	20	11	13	16	15	13
21	8	6	5	6	9	16	3	12	12	15
22	16	12	14	18	6	6	15	6	12	21
23	20	16	10	21	21	9	18	23	15	21
24	16	10	12	12	18	15	6	12	15	16
25	6	14	16	6	7	18	15	5	6	10
26	14	11	6	15	10	5	14	10	9	13
27	8	20	22	18	9	24	18	6	9	9
28	14	10	14	6	12	15	12	24	9	21
29	16	13	23	15	12	9	15	18	14	15
30	12	14	8	12	24	3	0	18	6	15
31	19	15	11	21	17	19	17	14	18	6
32	21	17	15	24	19	18	18	17	14	16
33	19	14	6	21	17	12	15	15	10	10
34	23	12	10	19	15	10	17	16	14	8
35	21	9	7	22	16	8	10	18	16	11
36	20	18	14	21	23	14	18	18	16	15
37	24	16	5	20	22	17	16	19	13	9
38	22	17	3	23	16	18	21	17	17	10
39	19	5	18	19	14	9	17	12	14	13
40	24	14	12	24	18	6	14	18	15	18

I – Демонстративність; II – Застрягання; III – Педантичність; IV – Збудливість; V – Гіпертимність; VI – Дистимність; VII – Тривожність; VIII – Екзальтованість; IX – Емотивність; X – Циклотимність.

Результати емпіричного дослідження

Таблиця з розрахунками кореляційного аналізу методики-опитувальника оцінки соціально-психологічної адаптованості, К. Роджерс, Р. Даймонд і теста-опитувальника для діагностики акцентуацій характеру Г.Шмішека, К.Леонгарда

Шкали СПА і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Адаптація і демонстративність.	-0,53468	Не значуща.	40
Адаптація і застрягання.	0,166422	Не значуща.	40
Адаптація і педантичність.	0,250948	Не значуща.	40
Адаптація і збудливість.	-0,43913	Не значуща.	40
Адаптація і гіпертимність.	-0,22181	Не значуща.	40
Адаптація і дистимність.	0,04489	Не значуща.	40
Адаптація і тривожність.	-0,29341	Не значуща.	40
Адаптація і екзальтованість.	-0,16688	Не значуща.	40
Адаптація і емотивність.	-0,3095	Не значуща.	40
Адаптація і циклотимність.	-0,01927	Не значуща.	40
Самосприйняття і демонстративність.	-0,65357	Не значуща.	40
Самосприйняття і застрягання.	-0,03412	Не значуща.	40
Самосприйняття і педантичність.	0,28903	Не значуща.	40
Самосприйняття і збудливість.	-0,53992	Не значуща.	40

Шкали СПА і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Самосприйняття і гіпертимність.	-0,28241	Не значуща.	40
Самосприйняття і дистимність.	-0,0054	Не значуща.	40
Самосприйняття і тривожність.	-0,4136	Не значуща.	40
Самосприйняття і екзальтованість.	-0,21744	Не значуща.	40
Самосприйняття і емотивність.	-0,34268	Не значуща.	40
Самосприйняття і циклотимність.	-0,01632	Не значуща.	40
Прийняття інших і демонстративність.	-0,42037	Не значуща.	40
Прийняття інших і застрягання.	-0,07666	Не значуща.	40
Прийняття інших і педантичність.	0,20519	Не значуща.	40
Прийняття інших і збудливість.	-0,32934	Не значуща.	40
Прийняття інших і гіпертимність.	-0,28253	Не значуща.	40
Прийняття інших і дистимність.	0,03416	Не значуща.	40
Прийняття інших і тривожність.	-0,19105	Не значуща.	40
Прийняття інших і екзальтованість.	-0,29658	Не значуща.	40
Прийняття інших і емотивність.	-0,23101	Не значуща.	40
Прийняття інших і циклотимність.	-0,05204	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і демонстративність.	-0,40736	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і застрягання.	0,01799	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і педантичність.	0,27912	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і збудливість.	-0,32813	Не значуща.	40

Шкали СПА і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Емоційний комфорт і гіпертимність.	-0,12597	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і дистимність.	-0,07152	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і тривожність.	-0,23854	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і екзальтованість.	-0,10014	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і емотивність.	-0,29355	Не значуща.	40
Емоційний комфорт і циклотимність.	0,14131	Не значуща.	40
Інтернальність і демонстративність.	-0,48242	Не значуща.	40
Інтернальність і застрягання.	-0,10874	Не значуща.	40
Інтернальність і педантичність.	-0,21998	Не значуща.	40
Інтернальність і збудливість.	-0,41859	Не значуща.	40
Інтернальність і гіпертимність.	-0,26834	Не значуща.	40
Інтернальність і дистимність.	-0,07323	Не значуща.	40
Інтернальність і тривожність.	-0,22243	Не значуща.	40
Інтернальність і екзальтованість.	-0,23993	Не значуща.	40
Інтернальність і емотивність.	-0,33611	Не значуща.	40
Інтернальність і циклотимність.	0,13245	Не значуща.	40
Домінування і демонстративність.	-0,2609	Не значуща.	40
Домінування і застрягання.	0,09534	Не значуща.	40
Домінування і педантичність.	0,3054	Не значуща.	40
Домінування і збудливість.	-0,18492	Не значуща.	40

Шкали СПА і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Домінування і гіпертимність.	-0,06153	Не значуща.	40
Домінування і дистимність.	-0,15514	Не значуща.	40
Домінування і тривожність.	-0,03069	Не значуща.	40
Домінування і екзальтованість.	0,05406	Не значуща.	40
Домінування і емотивність.	-0,23685	Не значуща.	40
Домінування і циклотимність.	0,21947	Не значуща.	40

Таблиця з розрахунками кореляційного аналізу методики визначення схильності до відхиляючої поведінки «Youth Self-Report» (YSR) «Самозвіт молоді» і теста-опитувальника для діагностики акцентуацій характеру Г. Шмішека, К. Леонгарда

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Соціальна бажаність і демонстративність.	-0,4525	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і застрягання.	0,14369	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і педантичність.	0,119632	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і збудливість.	-0,33007	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і гіпертимність.	-0,39581	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і дистимність.	-0,04272	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і тривожність.	-0,17332	Не значуща.	40

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Соціальна бажаність і екзальтованість.	-0,37071	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і емотивність.	-0,2722	Не значуща.	40
Соціальна бажаність і циклотимність.	-0,10872	Не значуща.	40
Подолання норм, правил і демонстративність.	0,715614	Значуща.	40
Подолання норм, правил і застрягання.	0,04777	Не значуща.	40
Подолання норм, правил і педантичність.	-0,28133	Не значуща.	40
Подолання норм, правил і збудливість.	0,680668	Значуща.	40
Подолання норм, правил і гіпертимність.	0,474631	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Подолання норм, правил і дистимність.	0,072058	Не значуща.	40
Подолання норм, правил і тривожність.	0,238748	Не значуща.	40
Подолання норм, правил і екзальтованість.	0,342942	Не значуща.	40
Подолання норм, правил і емотивність.	0,466833	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Подолання норм, правил і циклотимність.	-0,07793	Не значуща.	40
Адиктивна поведінка і демонстративність.	0,751233	Значуща.	40
Адиктивна поведінка і застрягання.	0,121733	Не значуща.	40
Адиктивна поведінка і педантичність.	-0,19951	Не значуща.	40
Адиктивна поведінка і збудливість.	0,661068	Значуща.	40
Адиктивна поведінка і гіпертимність.	0,466736	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Адиктивна поведінка і дистимність.	0,012949	Не значуща.	40
Адиктивна поведінка і тривожність.	0,352701	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Адиктивна поведінка і екзальтованість.	0,349019	Не значуща.	40
Адиктивна поведінка і емотивність.	0,365971	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Адиктивна поведінка і циклотимність.	-0,08445	Не значуща.	40

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Суїцидальна поведінка і демонстративність.	0,613064	Значуща. (Залежність ознак є середньою).	40
Суїцидальна поведінка і застрягання.	0,12532	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і педантичність.	-0,20794	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і збудливість.	0,559669	Значуща. (Залежність ознак є середньою).	40
Суїцидальна поведінка і гіпертимність.	0,417913	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і дистимність.	0,206199	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і тривожність.	0,416703	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і екзальтованість.	0,261661	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і емотивність.	0,431778	Не значуща.	40
Суїцидальна поведінка і циклотимність.	-0,17745	Не значуща.	40
Агресія, насильство і демонстративність.	0,660187	Значуща.	40
Агресія, насильство і застрягання.	0,080994	Не значуща.	40

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Агресія, насильство і педантичність.	-0,2254	Не значуща.	40
Агресія, насильство і збудливість.	0,593935	Значуща. (Залежність ознак є середньою).	40
Агресія, насильство і гіпертимність.	0,434111	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Агресія, насильство і дистимність.	0,267132	Не значуща.	40
Агресія, насильство і тривожність.	0,303643	Не значуща.	40
Агресія, насильство і екзальтованість.	0,283609	Не значуща.	40
Агресія, насильство і емотивність.	0,407411	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Агресія, насильство і циклотимність.	-0,21701	Не значуща.	40
Вольовий контроль і демонстративність.	0,550687	Значуща. (Залежність ознак є середньою).	40
Вольовий контроль і застрягання.	0,084378	Не значуща.	40
Вольовий контроль і педантичність.	-0,22054	Не значуща.	40

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Вольовий контроль і збудливість.	0,517285	Значуща. (Залежність ознак є середньою).	40
Вольовий контроль і гіпертимність.	0,321591	Не значуща.	40
Вольовий контроль і дистимність.	0,140584	Не значуща.	40
Вольовий контроль і тривожність.	0,308518	Не значуща.	40
Вольовий контроль і екзальтованість.	0,161864	Не значуща.	40
Вольовий контроль і емотивність.	0,265302	Не значуща.	40
Вольовий контроль і циклотимність.	-0,25475	Не значуща.	40
Делінквентна поведінка і демонстративність.	0,755338	Значуща.	40
Делінквентна поведінка і застрягання.	0,76822	Значуща.	40
Делінквентна поведінка і педантичність.	-0,20684	Не значуща.	40
Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Делінквентна поведінка і збудливість.	0,6553	Значуща.	40

Шкали YSR і акцентуації характеру.	R (коефіцієнт кореляції).	Залежність ознак статистично не значуща/значуща.	Вибірка.
Делінквентна поведінка і гіпертимність.	0,504706	Значуща. (Залежність ознак є середньою).	40
Делінквентна поведінка і дистимність.	0,178347	Не значуща.	40
Делінквентна поведінка і тривожність.	0,284505	Не значуща.	40
Делінквентна поведінка і екзальтованість.	0,360218	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Делінквентна поведінка і емотивність.	0,42858	Не значуща. (Залежність ознак є, але слабка).	40
Делінквентна поведінка і циклотимність.	-0,06054	Не значуща.	40